

Universiteit
Antwerpen

Pieter Van Loo
Academiejaar: 2009-2010

Antisemitisme in de Belgische Franstalige pers ?
Le Peuple, La Libre Belgique en Le Soir in 1938-1940.

Onderzoek tot het behalen van de graad van master in de geschiedenis

Promotor: Prof. Dr. Herman Van Goethem

Inhoudstafel:

1. Inleiding	p. 2
2. Algemene context; Antisemitisme en Pers	p. 4
2.1. Antisemitisme	p. 4
2.2. Beeld van Joden in de pers	p. 5
3. Antisemitisme in Le Soir, La Libre Belgique en Le Peuple?	p. 7
3.1. Situering van de onderzochte kranten	p. 7
3.1.1. Le Soir	p. 7
3.1.2. La Libre Belgique	p. 7
3.1.3. Le Peuple	p. 7
3.2. Het jaar 1938	p. 8
3.2.1. Januari tot november	p. 8
3.2.2. De Kristalnacht	p. 15
3.3. Het jaar 1939	p. 19
3.3.1. Januari tot mei	p. 19
3.3.2. Aankomst van de Sint-Louis tot december	p. 21
3.4. Het jaar 1940	p. 26
4. Besluit	p. 28
5. Bijlagen	p. 31
6. Bibliografie	p. 48

1. Inleiding

De periode tussen de twee wereldoorlogen werd gekenmerkt door instabiliteit: grote economische, politieke en sociale spanningen domineerden deze twee decennia. Gelijktijdig was er ook een zeer sterke stijging van het antisemitisme, en dit over heel Europa. Het komt voor dat de hevigheid van de anti-Joodse gevoelens gekoppeld was aan de economische en politieke conjunctuur: een verslechtering in de economische toestand lijkt verbonden met een verhoging van antisemitische gevoelens onder de bevolking.¹ Ook in België was er gedurende het Interbellum een antisemitische agitatie, vooral door de opkomende rechtse politieke bewegingen. De onderzoeken van Lieven Saerens² en Frank Caestecker³ wezen er al op dat deze antisemitische propaganda een weerslag had op de publieke opinie, latente xenofobe gevoelens sloegen eind jaren '30 om in antisemitisme. De publieke opinie werd en wordt namelijk voor een groot deel gevormd door de pers, deze zet onderwerpen op de agenda en verwoordt de gedachten van de bevolking hierover. De pers vormt dan ook een zeer goede bron voor het onderzoek naar de publieke opinie op een bepaald moment. Zo is het antisemitisme in Vlaanderen uitvoerig bestudeerd aan de hand van personerzoeken, als voorbeeld hiervoor kan het werk van Lieven Saerens gelden. Ook verschillende licentiaatverhandelingen werden aan de studie van het antisemitisme in de Vlaamse pers gewijd.⁴ Daarnaast werd ook de uitgesproken antisemitische pers in het Franstalig landgedeelte van België al onder de loep genomen, bijvoorbeeld 'Le Pays Réel' van Rex.⁵ De houding van de gematigde pers in Wallonië en Brussel is echter nog een open veld. Frank Caestecker⁶ heeft in zijn werk over Joodse vluchtelingen in het Interbellum wel gebruik gemaakt van deze kranten, maar dit werk focuste hier zeker niet op. Het opzet van deze scriptie is dan ook deze lacune op te vullen. In mijn paper zal ik trachten een beeld te schetsen van de houding tegenover Joden in de gematigde Brussels-Waalse pers en dit voor de periode

¹ Caron, V., 'The Antisemitic Revival in France in the 1930s: The Socioeconomic Dimension Reconsidered', *The Journal of Modern History*, Vol. 70, 1998, p 24-73, p. 27 en Leon Delsinne, 'Contre la Propagande Antisémite', *Le Peuple*, 16 maart 1940.

² Lieven Saerens, *Vreemdelingen in een wereldstad, Een Geschiedenis Van Antwerpen En Zijn Joodse Bevolking (1880-1944)*, Tielt, Lannoo, 2000 en Lieven Saerens, "De Belgische publieke opinie tegenover de Joden (1933-1940)", *Spiegel Historiae*, 5, 1986.

³ Frank Caestecker, *Ongewenste Gasten, Joodse vluchtelingen en migranten in de dertiger jaren*, VubPress, Brussel, 1993.

⁴ O. a. Veerle Maresceau, "De Voorstelling Van De Jood : Een Historische Benadering Met Bijzondere Nadruk Op De Karikatuur Van De Jood in De Uitgesproken Antisemitische Vlaamse Pers 1933-1940", Onuitgegeven Licentiaatverhandeling, Universiteit Gent, 1999.

⁵ O.a. Jasmine Verbeke, "Le Pays Réel à l'égard de l'antisemitisme. Faut-il chasser les Juifs? : de pers van Rex ten aanzien van de Joden (1936-1944)", onuitgegeven Licentiaatverhandeling, Universiteit Gent, 2003.

⁶ Frank Caestecker, *Ongewenste Gasten*.

januari 1938 - mei 1940. Dit zal ik doen via een onderzoek van drie kranten: Le Peuple, Le Soir en La Libre Belgique. Elk van deze kranten kan gelieerd worden aan een specifieke zuil of ideologisch-politieke strekking uit het politieke middenveld, daarnaast werden ze vooral in Brussel en Wallonië gelezen.⁷ Ze waren bijgevolg representatief voor de publieke opinie in het Franstalig landsgedeelte van België.⁸

Zoals gezegd zal mijn onderzoek de periode januari 1938 - mei 1940 beslagen, dit omdat deze jaren gekenmerkt werden door een zeer sterke immigratie van (onder andere) Joden in België. In maart 1938 was er de Anschluss van Oostenrijk bij Duitsland, en in november van datzelfde jaar vond de Kristalnacht plaats. Deze gebeurtenissen deden vele Joden in de door Duitsland bezette gebieden beslissen om veiliger oorden op te zoeken, en België werd hiervoor het transitland bij uitstek. De bedoeling is, om via het krantenonderzoek, een beeld te schetsen over de voorstelling van de Jood in de gematigde Franstalige media. Dit beeld kan dan, met het nodige voorbehoud, als representatief geacht worden voor de publieke opinie tegenover Joden. Dit is belangrijk in de studie naar de achterliggende oorzaken van de Judeocide: zonder een zichtbare groep Joden, waarrond de stereotype voorstelling onder grote lagen van de bevolking aanvaard wordt kan antisemitisme, en de daarmee gepaard gaande excessen, niet of maar zeer moeilijk voet aan de grond krijgen.⁹ Saerens toonde aan dat voor Antwerpen de fundamenten voor actief antisemitisme tijdens de Tweede Wereldoorlog al in het Interbellum gelegd werden. De vraag is of dit ook voor Brussel, en bij uitbreiding Wallonië, gold.

⁷ Zo werd Le Peuple in Brussel uitgegeven met een oplage die van 40.000 (1919) naar 70.000 (1939) stuks per dag ging. Els De Bens, *De Pers in België. Het verhaal van de Belgische dagbladpers. Gisteren, Vandaag en Morgen*, Tielt, Lannoo, 2001, p. 43 en Michel Oukhow, 'Pers en Propaganda 1914-1946', in: *Geschiedenis van de Socialistische Arbeidersbeweging*, Antwerpen, Ontwikkeling, 1960, p. 548.

⁸ Deze drie kranten werden onder meer al gebruikt door Chantal Anciaux in haar onderzoek naar de perceptie van de Dreyfuss-affaire in de Brusselse pers. Chantal Anciaux, 'La perception de l'arrestation de Dreyfuss dans la presse Bruxelloise de l'époque', *Bulletin trimestriel de la Fondation Auschwitz*, n. 16, 1987, p 47- 54.

⁹ Dirk Van Arkel, "Antisemitism in Austria", onuitgegeven doctoraatverhandeling, Universiteit Leiden, 1966, p. XII-XIII.

2. Algemene context; Antisemitisme en Pers

2.1. Antisemitisme

Hoewel het antisemitisme tijdens het Interbellum en de Tweede Wereldoorlog hoge toppen scheerde, en ook de vervolging van Joden een ongekende proportie aannam, werd het uiteraard niet in deze periode uitgevonden. Anti-Joodse gevoelens en propaganda zijn al bekend van in de klassieke Griekse tijd.¹⁰ Ook uit de Hellenistische en de Romeinse periodes zijn anti-Joodse werken bekend.¹¹

Het is echter pas vanaf de Middeleeuwen dat het anti-judaïsme¹² in de christelijke wereld wijdverspreid geraakte. De Joden werden door de Christenen namelijk gezien als godmoordenaars: door hun Messias te laten executeren hadden ze zich afgekeerd van God. De Joodse godsdienst was een gedegenereerde religie en alles moest eraan gedaan worden om de aanhangers te bekeren. Deze anti-Joodse gevoelens werden onder andere via pogroms geopenbaard. Buiten deze veelal zeer gewelddadige manifestatievorm was er zeker ook sprake van een passief anti-judaïsme dat dit hele tijdperk overspant. En vooral vanaf 1215 (Vierde Lateraans Concilie) nam ook de Katholieke Kerk een strijdvaardig standpunt in tegen Joden: vanaf toen moesten Joden zich, via hun kleding, duidelijk distantiëren van Christenen.¹³ De Kerk probeerde zo de Joden zichtbaar te maken en relaties tussen Christenen en Joden te verhinderen. Deze handelingswijze had grote gevolgen voor de Joden in Europa, het werd bijna onmogelijk voor hen om zich te integreren in de christelijke samenleving zonder hun geloof op te geven. Het gevolg was dat beide bevolkingsgroepen uit elkaar groeiden. Pas vanaf de 18de-19de eeuw zou de behandeling van Joden door de staat veranderen. Vanaf toen werden, onder invloed van de verlichtingsideeën, in vele landen burgerrechten toegekend aan Joden. Tijdens de negentiende eeuw zou de emancipatie van de Joodse gemeenschap dan ook een hoge vlucht kennen.¹⁴ Doordat ze nu actief konden deelnemen aan de samenleving kwamen vele Joden op leidinggevende posities in de politieke

¹⁰ Pieter van der Horst, *De Mythe van het Joodse kannibalisme*, Den Haag, CIDI, 2006, p. 13-14.

¹¹ van der Horst, *De Mythe van het Joodse kannibalisme*, p. 26 en p. 31.

¹² Niet te verwarren met antisemitisme, waarin het raciale centraal staat. In het anti-judaïsme wordt de Joodse godsdienst bestreden.

¹³ In sommige gebieden onder meer via een gele davidster. Maresceau, *"De Voorstelling Van De Jood"*, p. 16.

¹⁴ C. Van Andel, *Jodenhaat en Jodenangst, over meer dan twintig eeuwen antisemitisme*, Amersfoort, De Horstink, 1983, p. 94-101.

en economische wereld terecht.¹⁵ Dit succes kwam gedeeltelijk doordat Joden gedurende een zeer lange tijd aan de rand van de maatschappij stonden, waardoor ze zeer inventief leerden zijn. Zo werden ze pioniers die meestal opereerden in beroepen waar de christelijke bevolking (nog) niet aanwezig was.¹⁶ Dit, relatieve, succes van een deel van de Joodse gemeenschap zou in de negentiende eeuw leiden tot een verhoging van de antisemitische gevoelens onder de bevolking.¹⁷ De anti-Joodse presumpties zouden vooral op economische motieven gestoeld worden, de Joden werden afgerekend op hun eigen succes. Daarnaast was er ook een politieke motivering van het antisemitisme: Joden waren in veel gevallen oververtegenwoordigd in de opkomende socialistische en communistische partijen. Het beeld van de revolutionaire Jood werd gelanceerd: ze zouden via een wereldomvattend netwerk de macht willen grijpen, gebruikmakend van het communisme.¹⁸ Contradictorisch werden Joden ook geassocieerd met de uitwassen van het kapitalisme.¹⁹ We zien het religieuze antisemitische, dat gedurende de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd dominant was, in het laatste kwart van de negentiende eeuw dus evolueren naar een economisch en politiek getint antisemitisme.

2.2. Beeld van Joden in de pers

Frank Caestecker wees er al op dat in de evolutie van xenofobie naar uitgesproken antisemitisme de pers een belangrijke rol speelde. Zo werden verhalen over oneerlijke handelspraktijken, niet naleven van de sociale en fiscale regels, enz. door Joden breed uitgesmeerd in de pers.²⁰ Deze agitatie tegen Joden, en meer algemeen vreemdelingen, ging vooral uit van de middenstandsorganisaties die zich tegen bijkomende concurrentie wilden beschermen. Daarnaast werd er ook veel aandacht besteed aan de vluchtelingenstroom uit Duitsland, de link tussen toenemende concurrentie/dalende verkoop en de vluchtelingen (waaronder veel Joden) werd door het grote publiek snel gelegd. Deze ‘Vreemden’ zorgden voor een verstoring van het economische evenwicht in België.

¹⁵ Perry en Schweitzer, *Antisemitism Myth and Hate from Antiquity to the Present*, New York, Palgrave Macmillan, 2002, p. 134-135.

¹⁶ Perry en Schweitzer, *Antisemitism*, p. 143-148.

¹⁷ Van Aniel, *Jodenhaat en Jodenangst*, p. 101-107.

¹⁸ Albert Lindemann, *Anti-Semitism before the Holocaust*, Harlow, Pearson, 2000, p. 79-80.

¹⁹ Perry en Schweitzer, *Antisemitism*, p. 119-120 en Van Aniel, *Jodenhaat en Jodenangst*, p. 117 en Van Arkel, “*Antisemitism in Austria*”, p. VI-VII.

²⁰ Caestecker, *Ongewenste Gasten*, p. 149-170 en Taschereau, ‘L’immigration à Bruxelles dans les années trente’, p. 37-41.

Deze gedachtegang zien we ook terug in de werken van Maxime Steinberg²¹, hij stelde daarnaast als één van de eersten ook de houding van de Belgische overheid en bevolking ter discussie. Steinberg sprak in zijn werk over een ‘Antwerpse specificiteit’ in verband met de Jodenvervolging tijdens de Tweede Wereldoorlog, hij weet dit vooral aan het latente antisemitisme dat aanwezig was in Antwerpen.²² Lieven Saerens nam deze stelling over in zijn werk over de Antwerpse Joden.²³ Volgens Saerens speelde de pers een grote rol in deze ‘Antwerpse specificiteit’, vele vooroorlogse publicaties in Antwerpen waren sterk antisemitisch getint en publiceerden geregeld anti-Joodse cartoons of artikels. Lieven Saerens zag de Antwerpse pers tijdens de jaren dertig ook meer en meer antisemitisch worden.²⁴ Zelfs gematigde organen lieten zich naar het einde van de jaren dertig vaak zeer anti-Joods uit. De aandacht in de pers voor de Joden beïnvloedde de publieke opinie sterk volgens Saerens.²⁵ Een gelijkaardige casus is deze van de Dreyfuss-affaire²⁶, de voor- en tegenstanders van Dreyfuss verdedigden in de pers hun standpunten (denk aan Zola’s verdediging van Dreyfuss²⁷). In de Belgische bladen werd eveneens stelling genomen rond deze zaak en ook hier werden zeer verschillende standpunten ingenomen. Deze posities kunnen meestal gelieerd worden aan de zuil waar de krant toe behoorde. Het onderzoek van Anciaux²⁸ over deze affaire maakte duidelijk dat deze verschillen ook golden voor *Le Peuple*, *La Libre Belgique* en *Le Soir*. Zij concludeerde dat vooral *La Libre Belgique* (toen nog *La Patriote*) meeging in het anti-Dreyfuss kamp. *Le Peuple* positioneerde zich dan weer eerder in het kamp dat zijn verdediging opnam, dit vooral door te hameren op mogelijke fouten in het dossier. *Le Soir* bleef zo veel mogelijk neutraal en onthield zich grotendeels van commentaar op dit onderwerp.²⁹ De vraag is of we deze opdeling veertig jaar later ook nog gaan terugzien. Wel zeker is dat de Dreyfuss-affaire grotendeels in de kranten werd uitgevochten, de pers verwoordde dus de verschillende publieke opinies.

²¹ Maxime Steinberg, *L’Etoile et le Fusil ; la question juive. 1940-1944*.

²² Saerens, *Vreemdelingen in een wereldstad*, p. XXXVIII.

²³ Saerens, *Vreemdelingen in een wereldstad*.

²⁴ Deze stelling wordt wel voor een deel tegengesproken door het onderzoek van Lieve Wouters. Haar lezing van de Antwerpse krant ‘*De Dag*’ toonde aan dat er in deze krant geen sprake van antisemitisme was. Dus zeker niet de volledige Antwerpse pers was in de jaren dertig antisemitisch gekleurd. Lieve Wouters, “Nieuws over het Antwerpen van de jaren ‘30: Het dagblad *De Dag* (1934-1944) op Duitsgezindheid en antisemitisme getest.”, *Driemaandelijks Tijdschrift van de Stichting Auschwitz*, nr. 60, 1998, p. 37-45, p. 43-45.

²⁵ Saerens, “De Belgische publieke opinie tegenover de Joden (1933-1940)”, p. 251.

²⁶ Een Frans-Joods officier werd beschuldigd, en later veroordeeld op verdenking van spionage voor Duitsland. Later werd deze veroordeling vernietigd en werd duidelijk dat de bewijzen tegen hem vervalst waren.

²⁷ Émile Zola, ‘J’accuse’, *L’Aurore*, 13 januari 1898.

²⁸ Anciaux, ‘La perception de l’arrestation de Dreyfuss’.

²⁹ Anciaux, ‘La perception de l’arrestation de Dreyfuss’, p. 54.

3. Antisemitisme in Le Soir, La Libre Belgique en Le Peuple?

3.1. Situering van de onderzochte kranten

3.1.1. Le Soir

De krant Le Soir werd in 1887 als een politiek neutraal en gratis dagblad door Emile Rossel gesticht. Het neutrale karakter was zeer belangrijk voor de oprichter, Le Soir zou zich niet laten gebruiken door een bepaalde politieke strekking. In 1888 bedroeg de oplage van de krant reeds 68.000 exemplaren.³⁰ Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd Le Soir niet uitgegeven, maar vanaf 1919 zal deze krant terug verdeeld worden. Vanaf 26 februari van dat jaar werd ook elke dag de ‘Tribune Libre’ op de voorpagina gedrukt, deze rubriek kon door drukkingsgroepen (waaronder politieke partijen) gebruikt worden om hun mening over bepaalde onderwerpen weer te geven.³¹ Het politiek neutrale karakter zou voor de eerste keer opgegeven worden in 1937 toen Le Soir ten strijde trok tegen het Rex. Le Soir verzette zich dus op het einde van het Interbellum tegen het opkomende fascisme.

3.1.2. La Libre Belgique

In 1884 werd La Patriote door de gebroeders Jourdain opgericht, dit om een katholiek tegengewicht te vormen tegen de liberale kranten die toen het perslandschap domineerden. La Patriote verscheen ook tijdens de Eerste Wereldoorlog, in een clandestiene versie onder de naam La Libre Belgique. Na de oorlog werd beslist deze naam te behouden. Deze krant had een duidelijk Christendemocratisch profiel en kan gezien worden als de spreekbuis van de Franstalige katholieken.

3.1.3. Le Peuple

De eerste uitgave van Le Peuple gebeurde op 12 december 1885 in Brussel. Deze krant beoogde een Franstalige versie van de Vooruit te worden, maar door haar precaire financiële situatie duurde het lang voor ze even groot werd. Ze werd wel van in het begin gesteund door invloedrijke personen, zo schonk Emile Zola de rechten van zijn vervolghet verhaal op

³⁰ De Bens, *De Pers in België*, p. 384.

³¹ Idem.

‘Germinal’ aan Le Peuple.³² Na de eeuwwisseling zou Le Peuple onder leiding van Louis de Brouckère een steile opgang kennen, met een oplage van 130.000 exemplaren in 1913.³³ Na de Eerste Wereldoorlog zou de oplage gestaag dalen, zelfs een verplichting voor leden van de BWP-POB om een abonnement te nemen op of de Vooruit of Le Peuple kon het tij niet keren. Toch was ze, met een oplage van 70.000 exemplaren, in 1939 nog de vierde Franstalige krant van België.³⁴

3.2. Het jaar 1938

De onderzochte periode begint, zoals eerder vermeld, in januari 1938. Vanaf dit jaar werden de gevolgen van het antisemitische beleid in Duitsland (en mindere mate Italië) namelijk ook in België echt voelbaar. Joden emigreerden massaal uit Duitsland als gevolg van de antisemitische wetgeving en de constante dreigementen die tegen hen werden geuit. De anti-Joodse taal in de Nazistische pers zou in de nacht van 9 november 1938 ook een fysieke kant krijgen, tijdens de Kristalnacht werd een landelijke pogrom georganiseerd in de Duitse gebieden. Maar ook tijdens de Anschluss van Oostenrijk bij Duitsland was er wijdverspreid geweld tegenover Joden. Vele Joden die het geweld en de haatcampagnes ontvluchtten kwamen in België terecht, en dan vooral in Antwerpen en Brussel. Sommigen waren enkel op doorreis naar een verdere bestemming, anderen probeerden in België een leven uit te bouwen en kwamen hierbij in contact, en concurrentie, met de Belgische bevolking. Het ‘Joodse probleem’ zou vanaf 1938 dan ook veelvuldig in de Belgische pers besproken worden.

3.2.1. Januari tot november

De berichtgeving in verband met Joden is eerder sporadisch tot aan de Anschluss, vanaf dan werd de ‘Joodse kwestie’ regelmatig besproken in de drie onderzochte kranten. Een eerste artikelreeks over Joden verscheen desalniettemin al in januari ’38, naar aanleiding van de politieke onrust in Roemenië.³⁵ Het eerste artikel verscheen op 1 of 2 januari in alle drie de kranten.

³² De Bens, *De Pers in België*, p. 399.

³³ Ibidem, p. 400.

³⁴ Ibidem, p. 43.

³⁵ Rond de jaarwisseling ’37-’38 kwam een nationalistische partij, met antisemitisch discours, in Roemenië aan de macht.

De inhoud van de drie artikels was gelijkaardig: de nationale boerenpartij had de macht verkregen en ze ging een antisemitisch beleid voeren. Ook werd in de drie kranten melding gemaakt van het feit dat de Joodse vriendin van koning Carol het land uit gevlucht was. Le Peuple verwoordde deze gebeurtenis wel helemaal anders dan de twee andere kranten.³⁶ Waar deze gewoon melding maakten van het feit dat ze gevlucht was, zonder eigen commentaar, verbaasde Le Peuple zich hierover.³⁷ Le Peuple bleek ook in de opvolging van deze kwestie de verdediging van de Joden op zich te nemen, zo verscheen het bericht dat Roemeense Joden massaal geld opnamen van de banken niet in Le Peuple en wel in La Libre Belgique en Le Soir.³⁸ Deze twee kranten bevestigden zo bewust of onbewust het cliché van de kapitalistische Jood. Le Peuple bleef de Roemeense kwestie consequent opvolgen, zo verscheen op 10 januari een artikel van Justin Godart³⁹. Hierin verhaalde hij dat er al in de tijd van Trajanus Joden gevestigd waren in Roemenië.⁴⁰ Hij waarschuwde dat de Joodse minderheid, die al eeuwen in het land woonde, bedreigd werd in haar bestaan. Ook Le Soir publiceerde op haar voorblad een stuk over de geschiedenis van de Roemeense Joden en dit op 28 januari.⁴¹ Hierin werd sterk ingegaan op de raciale verschillen tussen de Roemeense en de mediterrane Joden. Het feit dat er zo sterk over de lichamelijke verschillen van de verschillende Joodse gemeenschappen werd uitgewijd betekend dat de auteurs de raciale indeling van de mensheid volgden. De Joden, hoewel zelf zeer verschillend, vormden toch een apart ras.

Eind januari bedaarde de kwestie Roemenië in de pers en ging de aandacht meer naar antisemitische maatregelen in onder andere Duitsland en Italië. Ook de toenemende spanningen tussen Duitsland en Oostenrijk kwamen veelvuldig aan bod. Le Peuple zal zich eerder concentreren op de burgeroorlog in Spanje en liet zich bijna niet uit over de ‘Joodse kwestie’ gedurende deze periode.

In La Libre Belgique verscheen zo op 26 januari een verslag van de Joodse situatie in communistisch Rusland.⁴² Enerzijds werd ingegaan op het feit dat de Joden, door het communisme, hun dominante positie in de Russische handel waren kwijtgeraakt en dat het Joodse geloof fel bestreden werd. Anderzijds wees de auteur op het feit dat de Joden, doordat

³⁶ Le Peuple, 2 januari 1938, p. 1.

³⁷ Zie bijlage 1.

³⁸ Le Soir, 6 januari 1938 en La Libre Belgique, 5 januari 1938.

³⁹ Justin Godart was voorzitter van het ‘Comité pour la défense des israélites en Europe centrale’.

⁴⁰ Le Peuple, 10 januari 1938.

⁴¹ Le Soir, 28 januari 1938, p. 1, geschreven door Jean en Jérôme Tharaud, Franse schrijvers van onder meer enkele werken over Joden en Palestina.

⁴² La Libre Belgique, 26 januari 1938, p. 1.

ze nu gelijke rechten hadden als andere minderheden wel waren doorgedrongen tot de leidinggevende functies in de Sovjet-Unie. Toch zag *La Libre Belgique* de situatie voor de Russische Joden somber in: door de verregaande vervolging van hun geloof gingen ze uiteindelijk hun identiteit verliezen. *La Libre* koos hier de kant van de Joden, maar of dit ingegeven was door filosemitisme is niet duidelijk. Het sterke anticommunistische standpunt van *La Libre Belgique* kan hier ook gespeeld hebben, vooral omdat de krant de nadruk legde op de sterke positie van de Joden (vroeger in de handel, nu politieke macht) lijkt er van genegenheid naar het Joodse volk weinig sprake.

Verder verschenen in *La Libre Belgique* en *Le Soir*, respectievelijk op 20 en 25 februari, artikels over de Jodenpolitiek van Mussolini. Beide kranten bekritiseerden deze, maar de insteek was wel zeer verschillend. *La Libre Belgique* kwam tot de conclusie dat Mussolini de Joden zou gebruiken in zijn machtsspel ten opzichte van Hitler.⁴³ De krant hanteerde in dit artikel een contradictorische gedachtegang: ze stelde de Joden voor als slachtoffers van de Europese politieke situatie, maar in hetzelfde artikel ook als een zeer machtige factor binnen deze internationale scène, enerzijds via hun financiële connecties en anderzijds via hun vermeende communistische steun. *Le Soir* beschreef dezelfde situatie anders op 25 februari, in een artikel van Jean en Jérôme Tharaud.⁴⁴ Hier werd het idee van een Israëliische staat in Ethiopië gezien als een geste tegenover de Arabieren. Door de Joden uit Palestina weg te halen en in Afrika onder te brengen stelde Mussolini zich op als een vriend van de moslimwereld. Volgens de auteurs paste het idee van Mussolini daarom ook in de strijd van Italië, en Duitsland, tegen Groot-Brittannië. De Joden waren niet de meesters van de internationale scène maar de pionnen volgens dit artikel. Deze visie werd op 9 augustus nog eens herhaald in een opiniestuk.⁴⁵ In tegenstelling tot het vorige artikel van de Tharauds in *Le Soir*⁴⁶ zijn er in dit stuk weinig antisemitische vooroordelen te vinden. Dit artikel weerspiegelde ook de inhoud van een opiniestuk van Cyriel van Overbergh dat op 11 februari verscheen in *Le Soir*. Hierin zag de auteur het Duitse antisemitisme als een manier om een nationaal gevoel te creëren.⁴⁷

⁴³ Zie bijlage 2.

⁴⁴ Zie bijlage 3.

⁴⁵ *Le Soir*, 9 augustus 1938, p. 1.

⁴⁶ Zie *Le Soir*, 28 januari 1938.

⁴⁷ Zie bijlage 4.

Op 12 maart 1938 stak het Duitse leger de grens met Oostenrijk over en bezette het de belangrijke steden, dit na een aanslepend diplomatiek conflict over het lot van Oostenrijk. De Anschluss van Oostenrijk bij het Duitse Rijk was hiermee een feit. Deze gebeurtenis beroerde ook in België de publieke opinie. De ‘Joodse kwestie’, en vooral de situatie van de Weense Joden, zal zeer veel aandacht krijgen in de drie onderzochte kranten.

Het was echter pas vanaf 17 maart dat de gevolgen van de Anschluss ook voor de Belgische pers zichtbaar werden, vooral de behandeling van de Joden vormde voor de drie onderzochte kranten een punt van aandacht. Zowel *La Libre Belgique*, *Le Soir* als *Le Peuple* namen duidelijk stelling tegen de Jodenvervolging in Oostenrijk, al deden ze dat in een verschillende hevigheid. *La Libre Belgique* nam in het debat over de Jodenvervolging een nogal ambigue houding aan. Enerzijds veroordeelde ze het geweld en de behandeling van de Joden maar anderzijds wees ze, in een artikel van 18 maart, op de oververtegenwoordiging van Joden in de Weense *beau monde*.⁴⁸ Een dag eerder had de krant wel een artikel gepubliceerd over de opsluiting van Weense Joden in concentratiekampen en over het feit dat zeer veel Joden zelfmoord verkozen boven opsluiting in deze kampen. *La Libre Belgique* was het duidelijk oneens met de manier waarop de Joden behandeld werden, toch wees ze er tegelijkertijd op dat er wel degelijk een ‘Joods probleem’ bestond in Wenen.

Le Peuple en *Le Soir* namen in deze zaak wel een duidelijk pro-Joodse houding aan en vooral *Le Soir* zou zich duidelijk tegen het antisemitisme uitspreken in deze periode. Zo werd, in een artikel van haar Weense correspondent, heel de Duitse rassentheorie belachelijk gemaakt.⁴⁹ De auteur schreef dat op een bevolking van ongeveer twee miljoen er maar twee families waren die zeker konden bewijzen dat ze puur Arisch waren.⁵⁰ Van dezelfde correspondent verscheen op 23 maart nog een artikel, hierin beschreef hij de houding van de Weense bevolking tegenover de anti-Joodse maatregelen.⁵¹ Ook werd in verschillende artikels zeer sterk de nadruk op de draconische maatregelen tegenover Joden gelegd. *Le Peuple* had evenzeer aandacht voor de anti-Joodse maatregelen in Oostenrijk. Op 24 maart verscheen een artikel over de behandeling van de Joden in Wenen, de krant verhaalde in detail de vele zelfmoorden, plunderingen en arrestaties. *Le Peuple* herinnerde eraan dat deze acties ingingen tegen elke notie van mensenrechten.⁵² Een maand later, op 23 april, herhaalde *Le Peuple* haar

⁴⁸ *La Libre Belgique*, 18 maart 1938. (onder de titel ‘Sus aux Juifs’)

⁴⁹ *Le Soir*, 20 maart 1938, p. 2.

⁵⁰ Zie bijlage 5.

⁵¹ Zie bijlage 6.

⁵² Zie bijlage 7.

pleidooi tegen de discriminatie van de Oostenrijkse Joden. Ze beschreef hun hachelijke situatie, de rijken waren gevlucht en de armen hadden geen enkele manier meer om in hun levensonderhoud te voorzien. Ze vermeldde ook het plan van de Weense burgemeester om terug een Getto te creëren.⁵³ Le Peuple veroordeelde deze antisemitische politiek sterk en ging nergens mee in de stereotype voorstelling van de Joden.

Los van de Oostenrijkse kwestie publiceerde La Libre Belgique op 9 mei een foto⁵⁴ met onderschrift. Tijdens de 1 mei optocht liepen er Joden mee met een Hebreeuws spandoek! Voor La Libre Belgique kon dit echt niet, deze mensen hadden het recht niet om aan politieke manifestaties deel te nemen. Door deze foto te publiceren en tegen de aanwezigheid van (niet-Belgische) Joden op een socialistische manifestatie te fulmineren herinnerde La Libre Belgique hier aan het beeld van de Jood als revolutionair. Dit stereotype was, vooral na de Russische revolutie, zeer populair in conservatieve kringen.⁵⁵ Deze Joodse aanwezigheid op een socialistische betoging zou nog meerdere malen worden aangehaald in deze krant. In Le Peuple dan weer verscheen op 5 juni een gerelateerd artikel, als commentaar op een Belgabericht. In dit artikel bevestigde Le Peuple dat vreemdelingen niet konden deelnemen aan de Belgische politiek, dit zou ook niet wenselijk zijn. Ze echter verbieden om hun politieke voorkeur te veruitwendigen via deelname aan manifestaties of door middel van de pers vond Le Peuple niet juist.⁵⁶ Ook vreemdelingen hadden het recht om hun politieke voorkeur bekend te maken. Le Peuple ging bijgevolg lijnrecht in tegen het standpunt van La Libre Belgique. Verder verscheen op 25 juni en 2 juli twee artikels van de hand van Louis de Brouckère in de 'Tribune Libre' van Le Soir, hierin verdedigde hij het recht van de vluchtelingen (lees: Joden) om te werken en hun politieke voorkeur te laten blijken.⁵⁷ Zowel Le Peuple (de Brouckère behoorde tot de redactie) als Le Soir stonden dus op dit moment een verbreding van de rechten van vluchtelingen voor.

Terug naar de Oostenrijkse kwestie met Le Soir. Deze krant publiceerde op 11 en 12 mei twee opiniestukken van Arved Arenstam, waarin deze zijn ervaringen vanuit Wenen neerpende. De auteur ging hier sterk in op de sociologie van de gebeurtenissen: er was een revolutie bezig en deze was op de eerste plaats sociaal en pas in tweede instantie nationaalsocialistisch. Hij

⁵³ Zie bijlage 8.

⁵⁴ Zie bijlage 9.

⁵⁵ Lindemann, *Anti-Semitism before the Holocaust*, p. 79-80.

⁵⁶ Zie bijlage 10.

⁵⁷ Zie bijlage 11.

noemde het Oostenrijkse volk hypocriet: mensen die tot enkele maanden geleden nog op grote sympathie konden rekenen, zoals de Rothschilds en Joodse militairen, werd nu alles afgenomen terwijl zij zeer veel betekenden voor het land. *Le Soir* nam hier, via een artikel van een Joods auteur, de verdediging van de Oostenrijkse Joden op zich. En dit zonder zich te bezigen aan de clichématige voorstellingen van Joden. Daaropvolgend verscheen in *Le Peuple* een voorpagina-artikel dat volledig gewijd was aan de gewelddaden tegen Joden in Oostenrijk.⁵⁸ In detail werd hierin een update gegeven over het aantal Joodse zelfmoorden. Ook de vele plunderingen van Joodse winkels en verkrachtingen van Joodse meisjes werden gedetailleerd weergegeven. *Le Peuple* nam wederom, in duidelijke en onverbloemde taal, afstand van het antisemitisme. Eenzelfde gedachtegang zien we in een kort artikel dat op 21 juni in *Le Soir* verscheen. Deze vertaling van een telegram van een Brits volksvertegenwoordiger, Locker-Lampson, aan Hitler nam sterk stelling tegen de antisemitische politiek van Duitsland. Locker-Lampson stelde dat de Jodenvervolgving van een andere tijd was en dat Hitler hiermee het gemakkelijkste slachtoffer koos.⁵⁹ Dit artikel plaatste de Joodse gemeenschap duidelijk in de slachtofferrol, zij hadden hulp nodig.

La Libre Belgique stelde zich gedurende deze periode afzijdig op ten opzichte van het Joodse vraagstuk in Oostenrijk, er werden vooral persagentschapartikels gepubliceerd zonder eigen commentaar. Zo verscheen op 17 mei in zowel *La Libre Belgique* als *Le Peuple* een artikel over het uientekort in Duitsland. De Duitse overheid gaf Joodse groothandelaars de schuld hiervan, zij zouden voorraden achterhouden. *La Libre Belgique* gaf dit artikel de ondertitel ‘*Haro sur les Juifs...*’⁶⁰ mee en het Havas-bericht⁶¹ werd zonder eigen inbreng gepubliceerd. *Le Peuple* daarentegen gaf net hetzelfde artikel weer met als ondertitel ‘*C’est la faute aux Juives, disent les nazis*’. Onder dit artikel plaatste de redactie een noot waarin ze het idee dat Joden verantwoordelijk waren voor het uientekort ridiculiseerde.⁶² Ze riep hiermee op tot kritisch nadenken. De redactie van *La Libre Belgique* stelde zich dus heel anders op dan deze van *Le Peuple*. Waar *La Libre* de clichématige voorstelling van de Jood als kapitalistische groothandelaar tolereerde en zelf mee creëerde, ging *Le Peuple* hier sterk tegenin. De lezers van *Le Peuple* werden opgeroepen om na te denken over de absurditeit van dit bericht, die van *La Libre Belgique* niet.

⁵⁸ *Le peuple*, 14 mei 1938, p. 1.

⁵⁹ Zie bijlage 12.

⁶⁰ Betekent zoveel als ‘*Schande over de Joden*’. *La Libre Belgique*, 17 mei 1938.

⁶¹ Frans Nieuwsagentschap. Nu Agence France-Presse (AFP).

⁶² Zie bijlage 13.

Een kanttekening dient geplaatst te worden bij het Joodvriendelijke beeld dat hierboven geschetst werd van Le Peuple. Op 5 en 13 juni verschenen er twee opiniestukken van Louis Bertrand⁶³ waarin deze het vreemdelingenprobleem in Frankrijk besprak en naar analogie doortrok voor België. In deze artikelen waarschuwde hij voor massale immigratie en de invloed hierop op de tewerkstelling en de morele waarden. Ook Joodse inwijkelingen zouden een gevaar vormen daar ze zich niet aan de fiscale en sociale wetgeving hielden. Hiermee bevestigde hij een deel van de clichés die de ronde deden over Joden.⁶⁴ Bertrand schetste een zeer negatief beeld over immigratie en sprak zo bijvoorbeeld zijn partijgenoot en collega Louis de Brouckère tegen. Wel schreef Léon Delsinne⁶⁵ op 17 juni een wederwoord, hierin stelde hij dat vreemdelingen in België het recht moesten krijgen om te werken. Dit zou niet alleen hun situatie verbeteren maar ook de algemene economie.⁶⁶ Een zelfde mening verkondigde de Brouckère in Le Soir op 25 juni. Daarnaast verscheen op 28 juni een artikel in Le Peuple waarin het idee van Delsinne bevestigd werd, onder de titel '*Les juifs immigrés ont donné un grand essor à certaines de nos industries*' werd geschreven dat de economie profiteerde van de immigratie.⁶⁷ Le Peuple beoordeelde de immigratie dus zeker niet negatief, ondanks de kritische stem van Bertrand.

In de maand juli begon het duidelijk te worden dat Italië haar anti-Joods beleid zou gaan opdrijven, de reacties hierop werden ook in de drie onderzochte kranten weergegeven. Vooral Le Soir zou veel aandacht aan dit onderwerp besteden. Zo verscheen op 25 juli een weekoverzicht op het voorblad waarin het nieuwe beleid in Italië op de korrel genomen werd.⁶⁸ Vooral de afwijzende reactie van de katholieke Kerk op de rassenwetgeving werd in de verf gezet, deze katholieke mening zien we ook prominent in La Libre Belgique opduiken. Op 7 augustus ging Le Soir voluit in de aanval tegen dit Italiaanse racisme.⁶⁹ In een opiniestuk, dat op de voorpagina verscheen, werden niet enkel de wetenschappelijke gronden van het racisme onderuit gehaald, ook de paradoxen tussen het Italiaanse en Duitse racisme werden bestudeerd.⁷⁰ In Le Peuple verscheen op 5 augustus een gelijkaardig artikel waarin de

⁶³ Stichter en oud-hoofdredacteur van Le Peuple.

⁶⁴ Zie bijlage 14 en Caestecker, *Ongewenste Gasten*, p. 149-170.

⁶⁵ Medewerker van Le Peuple, later directeur van de krant. Tussen 1944 en 1945 ook extraparlamenteair minister van ravitaillering.

⁶⁶ Zie bijlage 15.

⁶⁷ Zie bijlage 16.

⁶⁸ Zie bijlage 17.

⁶⁹ Le Soir, 7 augustus 1938, p. 1, '*Paradoxes Racistes*'.

⁷⁰ Zie bijlage 18.

Joden verdedigd werden, ze vormden geen apart ras volgens deze krant.⁷¹ Op 13 augustus werd, ook in *Le Peuple*, een gedetailleerd beeld van de Duitse concentratiekampen geschetst met nadruk op het lot van de vele Joden in deze kampen.⁷² Verder verscheen op 11 september in *Le Soir* een opiniestuk van Pierre Wigny⁷³, waarin deze de verdediging van de Joden op zich nam.⁷⁴ Zo noemde hij de artikels van de persagentschappen ‘*terrifiantes dans leur sécheresses*’. *Le Soir* en *Le Peuple* veroordeelden het antisemitisme bijgevolg sterk, zowel de fysieke mishandeling als de wetgeving gebaseerd op ras. *La Libre Belgique* zweeg grotendeels over dit onderwerp, enkel het standpunt van de Kerk werd weergegeven.

Begin oktober bereikte het nieuws dat 600.000 Joden Duitsland moesten verlaten ook België. Hierop werd zeer verschillend gereageerd door de onderzochte kranten. *La Libre Belgique* nam een duidelijke houding aan: deze mensen waren niet welkom in België.⁷⁵ De krant schuwde de negatieve woorden niet, zo verwees ze naar deze Joden als ‘*Intouchables*’ en ‘*des vagabondes*’.⁷⁶ De conclusie van het artikel was dat België deze mensen niet kon en mocht opnemen, ze moesten ergens anders een onderkomen vinden. Contact tussen deze vluchtelingen en de Belgische bevolking was niet wenselijk. *La Libre Belgique* had wel aandacht voor het lijden van de Joodse bevolking in Duitsland, hen helpen kon echter niet. *Le Peuple* nam diezelfde dag, via een opiniestuk van Emile Vandervelde, een standpunt in dat diametraal op dit van *La Libre Belgique* stond.⁷⁷ Hij stelde dat er vele vluchtelingen clandestien in België verbleven en werkten, en dit in erbarmelijke omstandigheden. Deze mensen moesten dan ook worden geholpen en men moest hen de mogelijkheid geven om legaal te werken en te leven.⁷⁸

3.2.2. De Kristalnacht

Op 9 november 1938 werd in Parijs Ernst Von Rath, derde secretaris op de Duitse ambassade, vermoord door Herschel Grynszpan. Laatstgenoemde wilde de Duitse ambassadeur doden als represaille voor de behandeling van de Joodse gemeenschap in Duitsland. Deze gebeurtenis werd door de Duitse overheid aangegrepen om een landelijke pogrom te laten plaatsvinden.

⁷¹ Zie bijlage 19.

⁷² Zie bijlage 20.

⁷³ Eén van de stichters van de CVP-PSC, volksvertegenwoordiger en minister na de Tweede Wereldoorlog.

⁷⁴ *Le Soir*, 11 september 1938, p. 1 en 2.

⁷⁵ *La Libre Belgique*, 16 oktober 1938, p. 1.

⁷⁶ Zie bijlage 21.

⁷⁷ *Le Peuple*, 16 oktober 1938, p. 1 en 2.

⁷⁸ Zie bijlage 22.

Tijdens de nacht van 9 op 10 november 1938 werden over heel Duitsland 267 synagogen en ongeveer 7.500 Joodse winkels en bedrijven vernield. Ook verloren 92 Joden het leven tijdens deze gewelddaden. De kristalnacht werd sterk becommentarieerd in de Belgische pers, en ook in de drie onderzochte kranten verschenen tijdens heel de maand november verschillende stukken over deze gebeurtenis. Alle drie de kranten wezen de gewelddaden af, de hevigheid waarmee ze dit deden en de manier waarop verschilden wel sterk.

De eerste krant die gewag maakte van de agressie tegenover de Joden was *Le Peuple*, in twee artikels op 10 november werd de vernieling van een synagoge vermeld. Ook werd er getwijfeld aan de spontaniteit van de anti-Joodse gewelddaden.⁷⁹ Op 11 november ageerden ook *La Libre Belgique* en *Le Soir* tegen de pogrom in Duitsland, bovendien publiceerde *Le Peuple* meer details over de gebeurtenissen. Vanaf deze datum zouden in alle drie de kranten aparte rubrieken worden gecreëerd waarin het nieuws over de Kristalnacht en zijn gevolgen gegroepeerd werd. De eerste week na de Kristalnacht werden vooral de onmiddellijke gevolgen becommentarieerd, alle kranten waren het eens in hun afwijzing van het geweld. De vernielingen werden barbaars genoemd en de Duitse overheid werd met de vinger gewezen. Na de eerste schok, begonnen de kranten de gebeurtenissen ook te duiden in opiniestukken, zo verscheen op 17 november een artikel in *La Libre Belgique* waarin de maatregelen tegen de Joden⁸⁰ werden uitgelegd. De auteur noemde deze een regelrechte plundering.⁸¹ Een dag eerder verscheen in *Le Peuple* een opiniestuk van Arthur Wauters⁸² waarin ook hij de behandeling van de Joden aan de kaak stelde.⁸³ De zuivering van de Joden uit het economisch leven had als gevolg dat incompetent menschen hun plek innamen volgens Wauters. Ook *Le Soir* sprak zich op 16 november uit tegen het Duitse antisemitisch beleid. In een opiniestuk dat op de eerste pagina verscheen legde ze de schuld van de aanslag op Von Rath bij de Duitsers, hun slechte behandeling van de Joodse gemeenschap en de vele uitwijzingen van Joden hadden Grynszpan tot deze daad gedreven. Daarnaast stond er op de derde pagina nog een artikel van de hand van Roland de Mares, buitenlandspecialist van *Le Soir*. Hierin stelde hij dat het vervolgen van een gans volk voor de daad van één persoon onbegrijpelijk was.

⁷⁹ Zie bijlage 23.

⁸⁰ Zo moest de Joodse gemeenschap een schadevergoeding van 1 miljard Duitse Mark betalen aan de Duitse staat als compensatie voor de dood van Von Rath.

⁸¹ Zie bijlage 24.

⁸² Socialistisch boegbeeld, tussen 1937 en 1939 minister van volksgezondheid. Tussen 1929 en 1937 politiek directeur van *Le Peuple*.

⁸³ Zie bijlage 25.

La Libre Belgique behield een reserve bij de afkeuring van de antisemitische maatregelen, op 21 november schreef Paul Struye⁸⁴ dat er maatregelen nodig waren om het autochtone element in de samenleving te beschermen tegen de Joodse dominantie, maar een algemene uitsluiting van Joden ging echter ook voor hem te ver.⁸⁵ Toch is ook hier La Libre Belgique weer zeer tweeslachtig in haar berichtgeving. Door te wijzen op de, vermeende, dominante positie van de Joden in Duitsland speelde ze in op de anti-Joodse gevoelens.

Bij Le Soir en Le Peuple vinden we deze voorbehouden niet terug. Zo verschenen op 21 en 22 november twee opiniestukken op de voorpagina van Le Soir waarin werd afgerekend met het antisemitisme. In het stuk van 21 november werden alle soorten antisemitisme uitgelegd en weerlegd, de stereotype voorstelling van de Jood werd onderuit gehaald.⁸⁶ In het stuk van Roland de Mares op 22 november werd het antisemitisme als politiek middel dom genoemd, hierdoor liep Duitsland onder andere heel wat economische mogelijkheden mis. Niet toevallig viel deze toename in de stellingname rond de ‘Joodse kwestie’ samen met een Kamerdebat over de vluchtelingenkwestie, op 22 november werd in de kamer besproken hoe België zou omgaan met de vluchtelingenstroom uit Duitsland. De kranten Le Soir en Le Peuple zagen hun ideeën verwezenlijkt worden: vluchtelingen zouden niet meer worden teruggestuurd naar Duitsland en er zou meer geld vrijgemaakt worden voor de hulp aan deze mensen. Op 28 november publiceerde La Libre Belgique een kritiek op deze beslissingen, België zat volgens La Libre (en de Katholieke partij) vol, een grote influx van vluchtelingen moest dus ten allen tijde vermeden worden.⁸⁷ Wel moesten, en daarmee sloot La Libre Belgique zich bij de twee andere kranten aan, de uitwijzingen naar Duitsland stoppen. De stelling van La Libre Belgique, dat België geen vluchtelingen meer kon opnemen, werd al onmiddellijk in Le Peuple ontkracht. Op 29 november verscheen een artikel waarin Isabelle Blume⁸⁸ stelde dat België wel de mogelijkheden had om vele vluchtelingen op te nemen, ze maakte de vergelijking met de Eerste Wereldoorlog toen meer dan één miljoen Belgen naar Nederland vluchtten. Wel moest er volgens haar een internationale oplossing gevonden worden voor het vluchtelingenprobleem, maar dit verhinderde België niet deze mensen op te nemen. Louis de Brouckère sloot zich, in een opiniestuk in Le Soir, aan bij deze stelling. Hij hekelde ook de publieke opinie, vele mensen interesseerden zich al niet meer in het leed van de Joden.⁸⁹ Ook

⁸⁴ Katholiek gemeenteraadslid in Elsene. Na de Tweede Wereldoorlog senator, voorzitter van de senaat en minister van Justitie voor de CVP-PSC.

⁸⁵ Zie bijlage 26.

⁸⁶ Zie bijlage 27.

⁸⁷ Zie bijlage 28.

⁸⁸ Socialistisch volksvertegenwoordigster van 1936 tot 1954.

⁸⁹ Le Soir, 3 december 1938, p. 1, zie bijlage 29.

Louise Coens sprak zich in *Le Soir* uit over de gruwelijkheid van het Duitse antisemitisme en dit op 13 december. Zij bracht ook het lot van de Joden in de concentratiekampen onder de aandacht.⁹⁰ Wel verscheen op 20 december in *Le Soir* een opiniestuk dat de visie van *La Libre Belgique* steunde, de Joden vormden een oneerlijke concurrentie voor de autochtone bevolking en België kon hen niet allen opnemen.⁹¹

Eind december veranderde *La Libre Belgique* duidelijk van toon, tot dan had ook deze krant de verdediging van de Joden op zich genomen, zij het dan altijd met een zekere reserve. Eind 1938 zouden er enkele artikelen verschijnen die eerder antisemitisch kunnen genoemd worden. Zo bijvoorbeeld het artikel dat op 14 december verscheen op de voorpagina. Hierin werden alle vooroordelen die mensen over Joden hadden uitgelegd en bevestigd. Zo zouden ze zich niet aanpassen, in een gesloten economisch bestel leven, weigeren de nationale wetgeving te respecteren en de leidende klasse infiltreren. Hun internationale structuur en macht zou hen ook de mogelijkheid geven in elk land druk uit te oefenen zodat ze ongehinderd hun gang konden gaan.⁹² In een vervolgartikel dat de dag erna verscheen werd de schuld voor het toenemende antisemitisme bij de Joden zelf gelegd. Zij moesten er beter voor zorgen dat hun aanwezigheid op een aanvaardbaar niveau bleef, anders zou er een ‘indigestie’ van komen.⁹³ Op 17 december verscheen een tweede vervolgartikel met de titel; ‘*Les étrangers en Belgique, que faire?*’⁹⁴. Hierin werd een verstrenging van de immigratieregels voorgesteld: politieke vluchtelingen mochten nooit permanente verblijfsvergunningen krijgen en economische vluchtelingen moesten worden geweerd, laat dit nu de twee statuten zijn waar de Joden onder vielen. In dit stuk werden ook Huysmans en de Brouckère zwart gemaakt voor hun pleidooien ten voordele van een open grenzenbeleid. Op 19 december verscheen dan weer een cartoon in *La Libre Belgique* waarop een Jood te zien was die de grens probeerde over te steken, deze Jood was zeer karikaturaal getekend.⁹⁵ Deze drie artikelen pasten in een reeks van *La Libre Belgique* over het vreemdelingenprobleem, het beeld van de Jood dat hier geschetst werd kan bezwaarlijk positief genoemd worden.

Le Peuple bleef, in tegenstelling tot *La Libre Belgique*, ver weg van anti-Joodse uitspraken. Zo verscheen op 17 december bijvoorbeeld nog een verdediging van de immigranten in

⁹⁰ Zie bijlage 30.

⁹¹ Zie bijlage 31.

⁹² Zie bijlage 32.

⁹³ Zie bijlage 33.

⁹⁴ Zie bijlage 34.

⁹⁵ Zie bijlage 35.

België. Volgens Le Peuple, gebruikmakend van statistieken, waren de meeste buitenlanders Nederlanders en Fransen en was het percentage van 4% buitenlanders in België niet eens zo hoog.⁹⁶ Ook op 27 december werd er in Le Peuple tegen het antisemitisme geageerd.

3.3. Het Jaar 1939

In de loop van 1939 zouden de spanningen op het internationale politieke toneel sterk toenemen, de expansiedrang van Duitsland en toenemende oorlogsdreiging beheersten de publieke opinie. Maar ook de ‘Joodse kwestie’, zowel in het binnen- als buitenland, kwam geregeld in de kranten aan bod. De onderwerpen die in 1938 aan bod kwamen zouden ook in 1939 behandeld worden. Het hoogtepunt in de persaandacht voor de Joden zou er komen bij de aankomst van het vluchtelingenschip Sint-Louis in de haven van Antwerpen.

3.3.1. Januari tot mei

La Libre Belgique ging door op het elan dat hen eind 1938 kenmerkte. Zo verscheen op 10 januari een opiniestuk van Jules Coelst⁹⁷ op de voorpagina van de krant. In dit artikel werden dezelfde standpunten uiteengezet als in de artikelenreeks over vreemdelingen die in december ’38 verscheen: België was dicht tegen het kantelpunt inzake vreemdelingen.⁹⁸ Coelst wees erop dat om antisemitisme en racisme te vermijden men ervoor moest zorgen dat het aantal vreemdelingen niet te hoog werd. Op 16 januari verscheen weer een cartoon over Joodse vluchtelingen, ze werden voorgesteld als de speelbal van de verschillende naties.⁹⁹ Vervolgens werd op 23 januari nog eens verwezen naar de 1 mei optocht van 1938 waarin Joden meeliepen, dit naar aanleiding van een ‘Code of conduct’-boekje dat in Engeland aan nieuw aangekomen immigranten gegeven werd. In België was dit ook wenselijk volgens La Libre Belgique.¹⁰⁰ Ook berichtte La Libre over de arrestatie van Duitse spionnen in Groot-Brittannië, deze hadden zich als Joodse vluchtelingen voorgedaan.¹⁰¹ Wel werd op 24 februari in een opiniestuk de Franse xenofobie veroordeeld.¹⁰²

⁹⁶ Zie bijlage 36.

⁹⁷ Katholiek politicus. Op het moment van het schrijven van dit artikel eerste schepen van Brussel, later ook burgemeester van deze stad.

⁹⁸ Zie bijlage 37.

⁹⁹ Zie bijlage 38.

¹⁰⁰ Zie bijlage 39.

¹⁰¹ La Libre Belgique, 18 februari 1939, p. 1.

¹⁰² Zie bijlage 40.

Le Peuple rapporteerde, wederom, heel anders over de ‘Joodse kwestie’, zij stelde vooral het lijden van de Joden centraal. Dit onrecht werd aangekaart op 11 januari, toen publiceerde Le Peuple een ooggetuigenverslag van het concentratiekamp Dachau. De barre levensomstandigheden, harde straffen en executies werden hierin uitvoerig beschreven.¹⁰³ Verder openbaarde Le Peuple op 18 februari een studie over de impact van de Joods-Duitse immigranten in België. Volgens deze studie zorgde deze voor economische groei.¹⁰⁴ Ook Le Soir distantieerde zich van het antisemitisme en xenofobisme. Zo werd op 24 januari een opiniestuk weergegeven van Louise Coens waarin het antisemitisme sterk veroordeeld werd, hoewel de Joodse gemeenschap wel als een aparte groep naar voor komt. De auteur ziet hen als evenwaardige mensen en de rassentheorie klopte niet, toch duidde ze de Joden aan als een apart ras.¹⁰⁵ Op 11 februari verscheen dan weer een stuk over de verschillende taalgroepen, hierin werd het Duits als niet-Arisch beschouwd.¹⁰⁶ Le Soir vond zich dus niet in de rassentheorieën, door er echter over te blijven berichten gaf het deze wel een zekere publiciteit. Ook op 24 februari werd het xenofobisch denken veroordeeld in Le Soir. Emmanuel Berl¹⁰⁷ beschreef in dit artikel de vreemdelingenproblematiek in Frankrijk. Ook in dit land was er een agitatie tegen buitenlanders, Berl merkte echter op dat er nood was aan immigranten daar zij voor economische groei zorgden.¹⁰⁸

Deze visies stonden diametraal op de veelvuldige kreet, vooral verkondigd in La Libre Belgique, dat de West-Europese landen geen extra vluchtelingen meer konden opnemen. Frank Caestecker heeft in zijn studie van het antisemitisme aangetoond dat deze latente xenofobie zeer snel kon overslaan in antisemitisme¹⁰⁹, de houding van La Libre Belgique was in deze dus niet zo onschuldig. En de krant bleef deze mening verkondigen, ten bewijze het opiniestuk van Jules Coelst op 1 mei 1939. Hierin herhaalde hij zijn pleidooi voor een immigratiestop, daarnaast liet hij het ‘vreemdelingenprobleem’ samenvloeien met het ‘Joodse probleem’.¹¹⁰ Hier zien we duidelijk hoe xenofobie en antisemitisme in elkaar overliepen.

Tijdens het voorjaar ‘39 was het in de onderzochte kranten stil rond de ‘Joodse kwestie’. Wel verscheen op 9 maart in Le Soir een stukje van Jérôme Tharaud over het Judaïsme, hij

¹⁰³ Zie bijlage 41.

¹⁰⁴ Zie bijlage 42.

¹⁰⁵ Zie bijlage 43.

¹⁰⁶ Zie bijlage 44.

¹⁰⁷ Frans schrijver en pacifist.

¹⁰⁸ Zie bijlage 45.

¹⁰⁹ Caestecker, *Ongewenste gasten*, p. 171-174.

¹¹⁰ Zie bijlage 46.

benadrukte het revolutionaire karakter van ‘de Jood’. Le Peuple stuurde op 13 mei dan weer een reporter naar het heropvoedingskamp in Merksplas, de toon van deze reportage was zonder meer positief voor de Joden die er ondergebracht waren. Le Peuple herhaalde hier eigenlijk de mening die in een artikel op 22 november 1938 naar voren kwam in Le Soir.¹¹¹

3.3.2. Aankomst van de Sint-Louis tot december

Vanaf juni kwam de vluchtelingenproblematiek, en daarmee ook de Joodse kwestie, weer volop in de aandacht. Vooral het lot van de Joden die in schepen op de zeeën ronddoelden beroerde de pers, met als hoogtepunt de aankomst van de Sint-Louis in Antwerpen.

In La Libre Belgique en Le Peuple verscheen het eerste bericht over deze vluchtelingenschepen op 2 juni, in Le Soir op 3 juni.¹¹² Het ging hier over korte berichten, zonder verdere commentaar. Vanaf 3 juni zou vooral het lot van de Sint-Louis¹¹³ de aandacht trekken, alle kranten gingen haar parcours volgen. Van 2 tot 14 juni zouden ze quasi elke dag een bericht over dit schip brengen, deze berichten waren meestal zeer zakelijk van toon. Uit alle artikels sprak een zeker medelijden met deze Joden, toch werd in geen enkele krant een echte opinie gegeven over de kwestie. Op 14 juni zou dit veranderen: toen besliste België, in samenspraak met Nederland, Frankrijk en Groot-Brittannië om de vluchtelingen op de Sint-Louis tijdelijk asiel te verlenen. Op 17 juni kwam de Sint-Louis aan in de haven van Antwerpen en elk van de kranten had een reporter ter plaatse om de aankomst te verslagen. Deze berichtgeving was desalniettemin zeer verschillend.

La Libre Belgique plaatste haar artikel over de aankomst op de derde pagina.¹¹⁴ In dit artikel legde de reporter eerst de reisweg van de Joden uit, daarna ging hij in op de levensomstandigheden aan boord.¹¹⁵ Volgens hem waren die zeer luxueus, hij concludeerde dat het hier om zeer rijke Joden ging. Opmerkelijk is ook dat dit artikel gebracht werd onder de titel ‘*Le cargo mixte “Saint-Louis”, chargé de 900 Juifs errants [eigen onderlijning]*’,

¹¹¹ Zie bijlage 47.

¹¹² Le Soir had wel al op 22 mei 1939 in een artikel de situatie aangeklaagd van de Joden die probeerden naar Palestina te verhuizen, hierin werd kort ook de hachelijke reisomstandigheden aangekaart.

¹¹³ De Sint-Louis was een Duitse trans-Atlantische passagiersschip. 931 Duitse Joden zaten vast op dit schip nadat Cuba hun visa had ingetrokken bij aankomst in Havanna. Uiteindelijk zouden België, Nederland, Frankrijk en Groot-Brittannië deze mensen asiel verlenen. Caestecker, *Ongewenste Gasten*, p. 245-251.

¹¹⁴ La Libre Belgique, 18 juni 1939, p. 3.

¹¹⁵ Zie bijlage 48.

accoste à Anvers.’ Deze bewoording refereerde naar de ‘Juif errant’-legende, waarin de Joden veroordeeld zijn om over de aarde te dolen tot de tweede komst van Christus.¹¹⁶

De berichtgeving in *Le Soir* en *Le Peuple*¹¹⁷ was fundamenteel anders dan deze in *La Libre Belgique*. *Le Soir* en *Le Peuple* berichtten over het einde van de ‘calvaire’ van de vluchtelingen. Voor de rest bleef *Le Soir* op de vlakte, ze berichtte over de aankomst en de gebeurtenissen die hierbij gepaard gingen zonder een mening te geven. De reporter probeerde objectief weer te geven wat hij zag. Opmerkelijk was wel dat *Le Soir*, in een artikel op 15 juni, het waarschijnlijk (*semblent*) achtte dat de Joden in een concentratiekamp zouden terecht komen als ze terug naar Duitsland gebracht werden.¹¹⁸ *Le Peuple* daarentegen liet wel een duidelijke mening blijken in haar artikel.¹¹⁹ Men had het uitvoerig over het feit dat deze mensen gered waren van de concentratiekampen, hun toekomst zag er goed uit. De reporter liet zich ook in superlatieve termen uit over de blijheid van de mensen aan boord. Er werd niet over de status van de opvarenden of over de staat van het schip geschreven. Opmerkelijk was een artikel van 26 juli, hierin werd de houding van *La Libre Belgique* bij de ontschepping van de *Sint-Louis* gehekeld. Ook het feit dat katholieke liefdadigheidsorganisaties maar zeer beperkt de Joodse vluchtelingen hielpen stuitte *Le Peuple* tegen de borst.¹²⁰

Aansluitend op de berichtgeving rond de *Sint-Louis* verscheen op 20 juni een artikel in *La Libre* over de toestroom van Joden in België, dit naar aanleiding van een rapport dat in de Kamer was neergelegd over de vreemdelingenkwestie. Volgens de krant moesten er ‘energetische maatregelen’ genomen worden tegen deze overrompeling.¹²¹ *Le Soir* berichtte hier ook over, echter wel veel korter en zeer afstandelijk. In *La Libre Belgique* werd het idee van een immigratiestop zeer uitvoerig besproken, in *Le Soir* werd enkel gezegd dat er een rapport in die zin was opgesteld. *Le Peuple* rapporteerde niet over dit document.

In juli verschenen nog verschillende artikeltjes over de omzwervingen van vluchtelingenschepen. Deze berichten vonden we vooral prominent terug in *Le Soir*.¹²²

Vanaf midden juli verschoof de aandacht in verband met Joden echter terug naar het binnenland. Vooral de vermeende concurrentie die de immigranten zouden voeren tegen de Belgische handelaars kwam veelvuldig in de media. *La Libre Belgique*, tegenstrijdig aan de

¹¹⁶ Perry en Schweitzer, *Antisemitism*, p. 78.

¹¹⁷ *Le Soir*, 18 en 19 juni 1939 en *Le Peuple*, 18 juni 1939.

¹¹⁸ Zie bijlage 49.

¹¹⁹ Zie bijlage 50.

¹²⁰ Zie bijlage 51.

¹²¹ Zie bijlage 52.

¹²² Onder andere op 27 en 30 juni en op 8 en 19 juli 1939.

verwachtingen, zweeg echter over dit onderwerp. Het zal vooral Le Peuple zijn die dit onderwerp naar voren zou schuiven, dit om antisemitische vooroordelen te ontcrachten. In een artikel van 9 juli werd het idee dat vele buitenlandse mijnwerkers na enkele maanden de mijnen verlieten om een eigen handel op te zetten bestreden.¹²³ Verder ageerde Le Peuple op 11 juli tegen datzelfde idee toen minister van Binnenlandse Zaken Albert Devèze¹²⁴ de Limburgse gouverneur aanmaande meer controle op buitenlanders uit te oefenen.¹²⁵ Le Soir publiceerde op 9 augustus dan weer een opiniestuk van de Kamer van Koophandel Brussel. Hierin werd hevig geageerd tegen vreemdelingen, deze zouden de Belgische handelaars zwaar beconcurreren. In dit artikel werd onder meer gevraagd om deze buitenlandse handelaars zwaarder te belasten. Le Soir hanteerde dus een andere logica dan Le Peuple.¹²⁶

Vanaf midden augustus 1939 zal het nieuws in de Belgische media gedomineerd worden door de oorlogsdreiging in Polen, de Joodse kwestie verdween naar de achtergrond in de Franstalige kranten. Zelfs de Antwerpse augustusrellen tegen Joodse horecazaken, nochtans uitgebreid verslagen in de Vlaamse kranten, kwam slechts miniem aan bod in de drie onderzochte kranten.¹²⁷ Op 27 en 30 augustus werden deze relletjes zeer kort vermeld in Le Peuple¹²⁸ en in La Libre Belgique verscheen op 28 augustus hierover een artikeltje. Le Soir vermeldde deze gebeurtenissen zelfs niet. Wel werd op 28 augustus, dus de dag net na de rellen, op de voorpagina een artikel gepubliceerd dat een zeer antisemitische toon had. Het internationale Jodendom en het communisme werden hier als één agens beschreven, Duitsland zou zelfs een bondgenoot zijn van het internationale Jodendom volgens de onbekende auteur.¹²⁹ Het lijkt er bijgevolg op dat tijdens de zomer van '39 Le Soir een draai maakte in haar verslaggeving over Joden.

Gedurende de maand september werd maar één relevante bijdrage geleverd door de drie kranten. Op 18 september werden de cijfers in verband met de immigratie en tewerkstelling van buitenlanders door Le Peuple geanalyseerd. De krant concludeerde dat het grootste deel van de buitenlanders Fransen waren die al zeer lang in België woonden, ook waren de meeste

¹²³ Zie bijlage 53 en Caestecker, *Ongewenste Gasten*, p. 151-156.

¹²⁴ Liberaal, Brussels politicus. Onder meer gemeenteraadslid in Schaarbeek, volksvertegenwoordiger en minister van Defensie, Economie en Binnenlandse Zaken voor en na de Tweede Wereldoorlog.

¹²⁵ Zie bijlage 54.

¹²⁶ Zie bijlage 55 en Caestecker, *Ongewenste Gasten*, p. 158-162.

¹²⁷ Tussen 25 augustus en 27 augustus 1939 vonden elke avond rond de Keyzerlei ongeregelde plaatsen plaats. De reden was dat Joodse herbergiers zich niet aan de verplichte avondsluiting zouden gehouden hebben. Saerens, *Vreemdelingen in een wereldstad*, p. 477-481.

¹²⁸ Zie bijlage 56.

¹²⁹ Zie bijlage 57 en Perry en Schweitzer, *Antisemitism*, p. 98-103.

nieuw ingeweken vreemdelingen tewerkgesteld in de mijnen. Het vreemdelingenprobleem dat La Libre Belgique zag, namelijk de nieuw ingeweken (Joodse) handelaars, werd dus door Le Peuple tegengesproken.¹³⁰ Aansluitend hierop gaf La Libre Belgique op 21 oktober een brief weer van een Nederlander die al jaren in België woonde, hij vond dat er onderscheid moest worden gemaakt tussen de vreemdelingen. La Libre antwoordde op deze brief met de mededeling dat ze hem zeker en vast niet wou vergelijken met de stroom parasitaire en verdachte vluchtelingen die België toen binnenkwamen.¹³¹ Hier bevestigde La Libre Belgique wederom haar xenofobe instelling.

Le Soir had zeer veel aandacht voor de oorlog, en paste het Jodenvraagstuk hierin in. Zo verscheen op 4 oktober een artikel waarin Duff-Cooper, minister van Marine in Groot-Brittannië, de mythe van de Joodse verantwoordelijkheid aan het verlies van Duitsland in de Eerste Wereldoorlog ontcrachtte. Volgens hem was dit maar een verhaal om de eigen moraal te sterken. Op 22 oktober verscheen, ook in Le Soir, een artikel over het feit dat vele Joden in België zich hadden gemeld bij het Belgische leger. Zij wilden samen met de Belgen tegen Duitsland vechten. Hier werd de legende ontcracht dat Joden zich zouden drukken in oorlogstijd, ondermeer in Duitsland en Rusland kwam dit vaak terug in het antisemitische discours.¹³² Le Soir ontcrachtte hier dus twee anti-Joodse mythes.

Op 30 oktober publiceerde de Britse overheid een witboek over de binnenlandse situatie in Duitsland. Vooral de vervolgingen van andersdenkenden, waaronder de Joden, werden omstandig verhaald. In de onderzochte kranten werd dit rapport uitvoerig toegelicht, vooral het lot van de vele Joden in de concentratiekampen kwam aan bod. Op 1 november werd hierover in elk van de drie kranten aandacht besteed, de hoeveelheid en de toon verschilde wel van krant tot krant. Le Soir was het kortste in haar verslaggeving, ze publiceerde een (uitgebreid) Reuters-bericht. Hierin werd de situatie in de concentratiekampen op een accurate maar afstandelijke manier beschreven.¹³³ Le Soir gaf verder geen commentaar op dit bericht. La Libre Belgique ging verder in haar berichtgeving, ze liet een artikel geschreven door één van de redactieleden verschijnen. Dit artikel was veel omvangrijker dan dat van Le Soir. Ook werd er dieper ingegaan op de gruwelijkheden en werden integrale getuigenissen van

¹³⁰ Volgens de officiële cijfers waren maar 6.672 buitenlanders actief als handelaars, dit op een totaal van 339.799 buitenlanders in België. Le Peuple, 18 september 1939.

¹³¹ Zie bijlage 58.

¹³² Zie o. a. Ysraël Gutman, "On the character of Nazi Antisemitism", in: Shmuel Almog (red.), *Antisemitism through the ages*, Oxford, Pergamon Press, 1988, p. 349-380, p. 372.

¹³³ Zie bijlage 59.

ontsnapte gevangen weergegeven. Wel, en dit is frappant, relativeerde La Libre de behandeling van de gevangenen. Zo liet ze uitschijnen dat verschillende mensen de kampen goed georganiseerd vonden, en dat de ‘kampervaring’ zou afhangen van met welke bewakers men te maken kreeg.¹³⁴ La Libre Belgique vond de behandeling van de gevangen, waaronder een zeer groot deel Joden (dixit La Libre), ondermaats. Maar relativeerde in één adem wel de getuigenissen in het artikel.

Le Peuple was, wederom, het meest uitgesproken in deze zaak. Ze publiceerde niet alleen het langste artikel maar ook een foto van gevangenen achter prikkeldraad. Zo maakte ze het leed van deze mensen echt tastbaar. In het artikel zelf vonden we dezelfde getuigenissen terug als in La Libre Belgique, echter zonder de relativering van hun lijden. Ook ging Le Peuple veel verder in haar verslaggeving, zo sprak ze ook van systematische executies in de kampen onder de titel: ‘*L’assassinat systématique*’, dit waar de twee andere kranten dit niet zo expliciet verwoordden. In geen van de drie kranten werd de opsluiting van Joden, want een groot deel van de gevangenen waren Joden, goedgekeurd. Elke krant veroordeelde deze behandeling van regimetegenstanders, van echt antisemitisme is duidelijk geen sprake. Wel kunnen we een gradatie van afkeuring bemerken tussen de drie kranten. Het niet duidelijk uitspreken tegen deze gruwelijkheden, of het relativiseren zoals La Libre Belgique, leed tot een zekere medeplichtigheid. Le Peuple stelde dit al op 18 juni 1939, naar aanleiding van het immigratievraagstuk: ‘*Pas de complicité par le silence*’.¹³⁵

Le Soir, hoewel stil in het debat rond het Britse witboek, bleef opiniestukken weergeven die over de ‘Joodse kwestie’ handelden, zo ook op 14 november. Louise Coens¹³⁶ nam hier, nog eens, de verdediging van de Duitse Joden op zich. Ze vergeleek in dit voorpaginastuk de Duitse antisemitische maatregelen met de intrekking van het Edict van Nantes.¹³⁷ Le Soir bleef zich dus, zij het via opiniestukken, inzetten voor de Joodse zaak. Dit in tegenstelling tot La Libre Belgique, deze leek de reserve in verband met haar berichtgeving over Joden helemaal te laten varen eind 1939. Een artikel van 20 december demonstreerde haar hardere houding tegenover Joden. In dit stuk nam La Libre Belgique het op voor enkele katholieke gezinnen die Duitsland ontvlucht waren wegens het godsdienstbeleid. Deze gezinnen mochten

¹³⁴ Zie bijlage 60.

¹³⁵ Le Peuple, 18 juni 1939, p. 1.

¹³⁶ Zie ook Le Soir, 13 december 1938 en 24 januari 1939.

¹³⁷ Op 13 april 1598 uitgevaardigde wetgeving waardoor de Franse Protestanten recht van geloof en burgerrechten kregen. In oktober 1685 trok Louis XIV dit terug in, wat een migratiestroom van Frankrijk naar de Nederlanden veroorzaakte. Zie bijlage 61.

emigreren naar Zuid-Amerika maar konden de reis niet betalen. Ook de Belgische overheid wilde hen hier niet in helpen. La Libre fulmineerde hierop tegen het vreemdelingenbeleid van België, vooral het feit dat Joodse vluchtelingen wel financiële hulp kregen en de vredelievende katholieken niet kon voor La Libre niet door de beugel.¹³⁸ Alle Belgische katholieken werden opgeroepen om deze arme mensen financieel te steunen. Herinner het artikel van 26 juli 1939 in Le Peuple waarin er kritiek gegeven werd op een gelijkaardig stuk in La Libre Belgique, de voortrekking van katholieke vluchtelingen door deze krant was dus eerder courant. Op 23 december werd dit nog eens bevestigd. In een artikel over het Belgische vreemdelingenbeleid pleitte de krant voor een onderscheid tussen de al lang in België wonende buitenlanders en '*les indésirables métèques*' die het land overspoelden.¹³⁹ Ook dit werd al eerder gevraagd in La Libre Belgique.¹⁴⁰

Eind 1939 koos La Libre Belgique dus duidelijk voor de confrontatie, vreemdelingen werden consequent als onwenselijk bestempeld. Ook Belgische Joden vormden, doordat ze zich niet aanpasten, een vreemd element in de maatschappij. Met dit uitgesproken xenofob standpunt stond La Libre wel alleen. Le Peuple distantieerde zich hier sterk van, via pleidooien voor open grenzen en de weerlegging van populaire stereotypes over Joden. Le Soir positioneerde zich tussen de twee voornoemde kranten in, zij wees op het vreemdelingenprobleem maar ook op de plicht om de vluchtelingen te helpen.

3.4. Het jaar 1940

Vanaf september 1939 stond Europa onder hoogspanning, Polen werd overmeesterd door Duitsland en de Sovjet-Unie, en ook in Finland rukte het Rode Leger op. Daarnaast woedde er een nietsontziende oorlog op zee; Duitse onderzeeboten vielen koopvaardij- en militaire schepen aan. Deze spanningen liepen in 1940 nog op, om uiteindelijk te culmineren in de inval van Duitsland in Nederland, België en Frankrijk. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de Belgische kranten zeer veel aandacht hadden voor deze verontrustende evoluties. Tijdens het (korte) jaar 1940 werd dan ook veel minder aandacht besteed aan de vluchtelingen- of Joodse kwestie. Toch werden nog enkele interessante bijdrages gepubliceerd, die hieronder opgelijst worden.

¹³⁸ Zie bijlage 62.

¹³⁹ La Libre Belgique, 23 december 1939.

¹⁴⁰ Zie La Libre Belgique, 21 oktober 1939, p. 1.

Op 14 januari protesteerde Le Soir tegen de behandeling van Joden in Duitsland, deze werden vaak rantsoenen ontzegd en hadden geen recht meer op sociale voorzieningen. Le Peuple dan weer publiceerde op 27 januari een artikel waarin het idee dat de vluchtelingen in België op kosten van de staat leefden ontkracht werd. In een bijdrage die ging over de toestand van de armen in Brussel werd gezegd dat deze vluchtelingen gesteund werden door eigen liefdadigheidsinstellingen, zonder steun van de staat. De auteur ging vooral in op de Joden, zij konden beschikken over een uitgebreid hulpnetwerk in België. De Joodse vluchtelingen moesten bijgevolg geen aanspraak maken op staatsteun.¹⁴¹ Le Peuple weerlegde hier dus de stelling, vaak verkondigd in La Libre Belgique, dat de Joden op kosten van de staat leefden.¹⁴² Le Soir gaf op 16 maart een recensie van een optreden door Chaja Goldstein¹⁴³ weer. De recensent was zeer lovend, hij hoorde in de muziek het lijden van het Joodse volk.¹⁴⁴ Daarnaast publiceerde Le Peuple op dezelfde dag een sterk pleidooi tegen antisemitisme. Van de gelezen artikels kan dit gezien worden als de meest filosemitische bijdrage. De auteur was Léon Delsinne, directeur van Le Peuple. Zonder twijfel weerspiegelde dit artikel de denkwijze van de redactie in verband met de Joodse kwestie. Delsinne weerlegde de antisemitische ideeën en stelde dat Joden net hetzelfde waren als alle andere mensen, met dezelfde zwakheden en sterktes. Verder waarschuwde hij nog voor de gevolgen van de antisemitische propaganda, deze konden de perceptie tegenover Joden sterk beïnvloeden.¹⁴⁵ In de maand april begon de oorlogsdreiging zeer reëel te worden, dit was ook in de schaarse artikels over Joden/vreemdelingen merkbaar. Deze werden meer en meer toegespitst op het idee van een ‘Trojaans Paard’, de vreemdelingen zouden spionnen zijn die bij een inval het Duitse leger gingen helpen.¹⁴⁶ Zo publiceerde Le Soir op 13 april een opiniestuk over dit onderwerp, de toon van het artikel was wel geruststellend: de Belgische Staatsveiligheid hield de vreemdelingen goed in het oog, de burgers moesten niet ongerust zijn.¹⁴⁷ La Libre Belgique behandelde in een artikel van 16 april dezelfde problematiek. Hier zien we echter geen geruststelling terug, men hamerde op het gigantische probleem van de immigratie en op het gevaar dat dit meebracht voor de nationale veiligheid. La Libre vroeg nog bijkomende maatregelen tegen vreemdelingen en hun helpers. De toon van La Libre Belgique verschilde wederom sterk van deze van Le Soir. Le Peuple behandelde dit onderwerp zelfs niet.

¹⁴¹ Zie bijlage 63.

¹⁴² Zie onder meer La Libre Belgique, 20 december 1939.

¹⁴³ Pools-Joodse danseres en zangers.

¹⁴⁴ Zie bijlage 64.

¹⁴⁵ Zie bijlage 65.

¹⁴⁶ Zie ook: Van Arkel, “*Antisemitism in Austria*”, p. VI.

¹⁴⁷ Zie bijlage 66.

4. Besluit

Het is moeilijk om een duidelijk beeld te krijgen in verband met de houding van de drie onderzochte kranten over Joden. Dit komt enerzijds door het beperkte opzet van dit onderzoek, we hebben niet de specifieke samenstelling van de redacties noch de eventuele verslagen van redactievergaderingen bestudeerd. Anderzijds spraken, binnen dezelfde krant, artikels elkaar vaak tegen en verschilde de houding tegenover Joden ook in tijd en naar gelang het onderwerp. Toch hebben we getracht voor elke krant een beeld te schetsen van haar houding ten opzicht van de Jodenproblematiek eind jaren dertig.

Het gevoerde onderzoek toonde, algemeen gezien, aan dat de drie kranten zich distantieerden van actief antisemitisme. Nergens werd echt geageerd tegen Joden, de antisemitische maatregelen in bijvoorbeeld Duitsland werden in alle onderzochte kranten altijd sterk afgekeurd. Wel kan gesproken worden van een passief antisemitisme in twee van de drie onderzochte kranten; La Libre Belgique en in minder mate Le Soir. Deze kranten gingen in bepaalde gevallen mee in de stereotype voorstelling van Joden, en creëerden zo een klimaat waarin antisemitisme gemakkelijk wortel kon schieten. Met name La Libre Belgique zondigde hiertegen, vooral eind 1938 en in de loop van 1939. Daar ze nergens voluit tegen Joden ageerde kan betwijfeld worden of dit door antisemitisme ingegeven was. Deze meer anti-Joodse houding lijkt eerder een gevolg te zijn van een xenofobe visie op de maatschappij. De anti-Joodse artikels pasten namelijk meestal in het meer algemenere vreemdelingenvraagstuk. Ook de katholieke achtergrond van La Libre Belgique speelde mee, Saerens toonde al aan dat gelovigen veel vatbaarder waren voor antisemitische vooroordelen. Slechts één echt antisemitisch stuk viel te bespeuren in de onderzochte periode van twee en een half jaar, namelijk een artikel van 14 december 1938. Hierin werden alle vooroordelen in verband met Joden op een systematische manier bevestigd. Toch moet nog genuanceerd worden, dit artikel riep niet op tot speciale acties tegenover Joden. Wel maakte het de weg vrij voor deze maatregelen.

Le Soir hanteerde een meer afstandelijke houding, dit valt mede te verklaren door haar neutrale houding. Le Soir beperkte zich vaak tot het weergeven van de persagentschapberichten zonder zich uit te spreken over de grond van de zaak. De enige plek waar Le Soir echt een mening liet blijken was in de selectie van de opiniestukken die werden gepubliceerd. Hoewel vele van deze artikels een provreemdelingen standpunt innamen verhinderde dit echter niet de publicatie van enkele zeer kritische stukken over Joden. De

lezer van *Le Soir* kreeg dus geen duidelijk beeld over Joden mee. Toch overheerste, via de publicaties van enkele bijdrages waarin het verband tussen het communisme en het Jodendom gelegd werd, een anti-Joodse houding. De bevestiging van een cliché blijft nu eenmaal langer hangen dan de afkeuring hiervan.

In de artikels die specifiek over Joden gingen kunnen we een constante zien in de twee bovenvermelde kranten, Joden werden als economisch onwenselijk beschouwd en ook de connectie tussen Jodendom en communisme werd zeer vaak gelegd. Het verschil tussen *Le Soir* en *La Libre Belgique* bestond erin dat in *La Libre* Joden consequent als onwenselijk beschouwd werden, *Le Soir* maakte hierover in enkele artikels een sterk voorbehoud.

Le Peuple, als socialistische krant, nam onverminderd de verdediging van de Joden op zich. Nergens vinden we in de onderzochte periode anti-Joodse standpunten weer, integendeel zelfs. Wel werden er enkele stukken gepubliceerd die het vreemdelingenvraagstuk aanhaalden en hier negatief over berichtten, maar ook in deze bijdrages werden Joden niet negatief besproken. *Le Peuple* publiceerde zelfs meerdere artikels ter hunner verdediging, en ging meermaals in tegen de tweeslachtige houding van *La Libre Belgique*. De lezers van *Le Peuple* kregen dus een positief beeld mee van de Joden en meer algemeen van vreemdelingen. Deze houding valt mede te verklaren door het Internationalistische gedachtegoed dat *Le Peuple* hanteerde. Ook de invloed van de Brouckère en Delsinne kan niet onderschat worden, in de bijdrages die zij schreven werd elke keer opnieuw geijverd voor een menselijk en open beleid inzake vluchtelingen die in België hun heil zochten.

Het lijkt er dus op dat in de Franstalige Belgische media de katholieken het voortouw namen in de negatieve berichtgeving over Joden, de studie van Saerens wees uit dat dit ook gold voor de Antwerpse kranten. De socialistische media onthielden zich van enig antisemitisme, evenzeer was het in Antwerpen de *Volksgazet* die zich kante tegen het opkomende antisemitisme. Het beeld dat van de Joden geschetst werd was echter vaak niet rooskleurig: ze respecteerden de Belgische wetten niet, vormden een oneerlijke concurrentie en waren sterk verbonden met het communisme en/of kapitalisme. Ook in Brussel was er, via de media, een duidelijk beeld geschetst van ‘De Jood’. De vooroordelen tegenover Joden werden veelal bevestigd. De voorwaarden voor actief antisemitisme, zoals gesteld door Van Arkel¹⁴⁸, waren dus ook in Brussel voorhanden. De positieve houding van *Le Peuple* kan als een achterhoedegevecht gezien worden, zij probeerden via een aantal artikelen waarin deze

¹⁴⁸ Van Arkel, “*Antisemitism in Austria*”, p. XI-XII.

vooroordelen weerlegd werden de bevolking duidelijk te maken dat dit clichés waren die niet klopten. Het feit dat Le Peuple zich geroepen voelde om deze vooroordelen te weerleggen betekende dat ze ook in Franstalig België wijdverspreid waren. De beeldvorming over Joden was dus ongeveer hetzelfde in de twee landsgedeelten van België, ook in Brussel en Wallonië werd de Joodse gemeenschap overwegend negatief beoordeeld. Bijgevolg waren ook hier de elementen aanwezig om tijdens de Tweede Wereldoorlog een anti-Joodse houding te verwachten bij de bevolking.

5. Bijlagen

- 1) *‘Mme Magda Lupescu, la Pompadour de la Roumanie, a été chassé de son pays. Parce qu’elle était Juive!...’*¹⁴⁹
- 2) *‘Malgré la situation qui leur [Joden] est fait actuellement dans un grand nombre de pays, les Juifs restent en grande partie les maîtres de la haute finance. Si M. Mussolini pouvait les avoir demain pour alliés il pourrait se passer même de Hitler.’*¹⁵⁰
- 3) *‘Mussolini, qui se proclame le champion de l’Islam, n’a pas manqué de saisir l’occasion d’exploiter contre l’Angleterre l’animosité des Arabes, et la sympathie, à la fois intéressée et spontanée qui incline vers les Juifs les Anglais nourris de la Bible.’*¹⁵¹
- 4) *‘Après cinq ans de dictature, Hitler peut aligner des résultats: ..., il a cultivé ‘la germanicité’ raciste, à laquelle il sacrifie les Juifs,...’*¹⁵²
- 5) *‘Des statistiques dressées par les nouveaux dirigeants de l’Autriche, il ressort que deux familles bourgeoises seulement sont restées purement aryennes en ces trois dernières générations, c’est-à-dire que leurs membres ne se sont jamais alliés à des Juifs; ces deux familles sont celle du prince Schwarzenberg et celle du prince Montecocoli.’*¹⁵³
- 6) *‘Pour l’heure, ce sont les mesures antisémites que frappent le plus l’opinion dans l’Autriche conquise. On sait qu’il existe à Vienne 170.000 Israélites et que les commerces de la mode et de l’exportation notamment sont aux mains des Juifs. Les mesures de persécution et de spoliation en cours d’exécution ne manquent donc pas d’impressionner vivement la population viennoise et elles apporteront un certain trouble dans les affaires commerciales de l’ancienne capitale autrichienne.’*¹⁵⁴

¹⁴⁹ Le Peuple, 2 januari 1938, p. 1.

¹⁵⁰ La Libre Belgique, 20 februari 1938, p. 1.

¹⁵¹ Le Soir, 25 februari 1938, p. 1.

¹⁵² Le Soir, 11 februari 1938, p. 1.

¹⁵³ Le Soir, 20 maart 1938, p. 2.

¹⁵⁴ Le Soir, 23 maart 1938, p. 4.

7) *'On se rend compte de l'étendue qu'a prise la terreur antisémite dans un pays où les Juifs ont vécu jusqu'à maintenant en parfaite harmonie avec leurs concitoyens non-Juifs. Les persécutions des Juifs en Autriche se font en violation du traité de St-Germain établissant l'égalité complète de tous les habitants du pays.'*¹⁵⁵

8) *'Beaucoup de ces malheureux sont condamnés à mourir de faim. Ceci explique le grand nombre de suicides signalés parmi la population Juive. La situation, à Vienne, est devenue si terrible que les autorités nazies commencent à s'effrayer des conséquences de leur persécutions.'*¹⁵⁶

Figuur 1: La Libre Belgique, 9 mei 1938, p. 2.

10) *'Disons-le sans tarder, et très nettement : les termes de ce communiqué [van Belga] appellent les plus sérieuses réserves. ... Que ceux-ci [vreemdelingen] ne puissent pas s'occuper de notre politique intérieure, cela se conçoit. Mais leur interdire d'éditer des journaux, d'en distribuer, leur interdire d'assistr [cit.] en simples spectateurs à des meetings, c'est proprement leur enlever les moyens d'attirer l'attention du monde sur les malheurs de leur patrie, les injustices dont on y est victimes.'*¹⁵⁷

11) *'Hélas, dans de milliers et des milliers de cas, l'accueil qu'ils trouvent dans l'Europe 'libre' leur apporte bien des désillusions...'* en *'Si on leur accorde le droit de résidence,*

¹⁵⁵ Le Peuple, 24 maart 1938.

¹⁵⁶ Le Peuple, 23 april 1938.

¹⁵⁷ Le Peuple, 5 juni 1938, p. 3.

*on leur refuse dans l'immense majorité des cas le droit au travail. En somme, on leur refuse toujours le droit de vivre, mais sous une forme un peu moins ouverte.*¹⁵⁸

12) *'Comment pouvez-vous persévérer dans cette persécution contraire aux traditions allemandes, d'un peuple qui ne vous a fait aucun tort ? Pourquoi ne vous attaquez-vous qu'aux faibles et aux innocents ?'*¹⁵⁹

13) *'On peut rappeler à cette occasion la bonne histoire que se racontait au début de la propagande hitlérienne. Un orateur nazi s'étant livré à une violant attaque contre les Juifs, un auditeur crié ; « A bas les Juifs et les cyclistes ! » « Pourquoi les cyclistes ? » demande le propagandiste nazi étonné. « Pourquoi les Juifs ? », rétorque l'auditeur. Aussi bien que Juifs, les nazis pourraient rendre responsables de la pénurie d'oignons les cyclistes ou les sans-filistes, n'importe qui sauf eux naturellement.'*¹⁶⁰ (Noot bij Havasbericht over het uientekort in Duitsland.)

14) *'Et dans nos grands centres, il doit y avoir des milliers d'étrangers qui, souvent travaillent en chambre, dans des conditions déplorables, et faisant ainsi concurrence à nos ouvriers qui, souvent, faute de besogne, sont obligés de chômer. Et aussi, que d'indésirables, des gens condamnés pour vols, escroqueries, dans un autre pays et qui trouve asile ici ! Nul doute qu'en Belgique aussi, existe un problème des étrangers.'*¹⁶¹

15) *'A moins de les reconduire brutalement à la frontière tous ceux qui sont chez nous pour échapper aux pires dangers, il faut leur faire une situation plus régulière et leur donner notamment l'autorisation de travailler de manière qu'ils deviennent des consommateurs normaux.'*¹⁶²

16) *'Ils ont raison. Il faut mettre fin à certaines légendes. Il faut dire aussi qu'il n'est pas vrai que les juifs immigrés ruinent nos industries'*¹⁶³

¹⁵⁸ Le Soir, 25 juni 1938, p. 1.

¹⁵⁹ Le Soir, 21 juni 1938.

¹⁶⁰ Le Peuple, 17 mei 1938.

¹⁶¹ Le Peuple, 6 juni 1938, p. 1.

¹⁶² Le Peuple, 17 juni 1938, p. 1 en 2.

¹⁶³ Le Peuple, 28 juni 1938, p. 4.

- 17) *'Le fascisme adoptera-t-il à son tour comme procédé de gouvernement, la persécution des Juifs, dont l'immigration massive serait du reste inquiétante pour le pays déjà surpeuplés ? En Italie, comme en Allemagne, à cette déshonorante et inutile cruauté, que, de toute sa force, l'Eglise catholique condamne.'* en *'La question qui se pose à nous n'est pas une question juive, c'est celle de savoir si nous renoncerons au principe de la liberté. Sachons ce que nous voulons. Il ne s'agit pas seulement de la dignité de nos âmes, mais du sort de notre pays.'*¹⁶⁴
- 18) *'Et tout d'abord le racisme est une hérésie scientifique...'* en *'D'imaginer des distinctions permettant d'établir la précellence et la pureté d'une branche déterminée de la famille [de la race blanche], c'est une aberration, un défi des bons sens...'* en *'Le racisme est un prétexte vraiment providentiel à l'abri duquel les maîtres du jour dépouillent les Juifs de leurs droits et de leurs biens, au profit d'Etats aux abois qui ne savent plus ni comment emplir leurs caisses, ni comment caser les créatures et les serviteurs du pouvoir.'*¹⁶⁵
- 19) *'La civilisation juive est étroitement liée à la civilisation moderne et que, à l'intérieur de celle-ci, elle est d'une actualité constante, de sorte que personne ne peut la considérer comme une chose étrangère'* en *'Les Juifs ne sont pas une race et n'ont pas de signes raciaux particuliers.'*¹⁶⁶
- 20) Titel : *'A la suite d'abominable tortures de nombreux Juifs seraient morts dans un camp de concentration allemand.'* en *'Les infractions à la discipline sont punis par la flagellation, qui est habituellement de cinquante coups. Le plus souvent, le prisonnier meurt pendant la flagellation, sinon, et à quelque exceptions près, il meurt des suites du supplice.'*¹⁶⁷
- 21) *'Savamment, il crée un psychisme d'inquiétude chez ces Intouchables d'Occident. Il lance ses jeunesses nazies à l'assaut de leurs boutiques, les exproprie, les abreuve de vexations, tant et si bien que les malheureux ne songent qu'à fuir.'* en *'Le nombre des vagabondes juifs qui errent surtout à Anvers, Anderlecht et St-Gilles n'est pas exactement connu mais doit dépasser les 5.000 apprenons-nous à bonne source'* en *'Ce sont en premier lieu*

¹⁶⁴ Le Soir, 25 juli 1938, p. 1.

¹⁶⁵ Le Soir, 7 augustus 1938, p. 1.

¹⁶⁶ Le Peuple, 5 augustus 1938, p. 3.

¹⁶⁷ Le Peuple, 13 augustus 1938, p. 3.

nombre d'immigrants juifs. Ceux-ci sont bricoleurs, exercent de petits commerces au mépris bien souvent de notre législation sociale et commerciale. Ainsi font-ils une concurrence inadmissible à nos classes moyennes déjà suffisamment éprouvés par ailleurs.' en *'Non, certes la Belgique n'est pas une terre d'immigration.'*¹⁶⁸

22) *'On les chasse, on les expulse, on leur rend la vie impossible. ... Et, lorsque ruinés, dépouillés, expropriés, désespérés, ou bannis, ces malheureux, se voyant fermer la Palestine et ne trouvant plus asile dans les pays d'outremer cherchent un refuge, soit en Belgique, soit dans d'autres contrées où la liberté subsiste, on les refoule, on les transfère en Allemagne, on les remet, avec l'implacabilité froide en impersonnelle des mesures administratives, dans l'enfer dont ils avaient eu l'espoir de sortir!'* en *'Comme s'il n'y avait que des Juifs parmi les gens de finance ; parmi les petits, ou le moyens entrepreneurs, qui font travailler à bas prix ; parmi les ouvriers étrangers, que acceptent d'être des "gâte salaires"'* en *'Sans compter que spéculant, cyniquement, sur la xénophobie inhérente à toutes les périodes de vaches maigres, des partis qui sympathisent publiquement avec le nazisme et le racisme, s'efforcent d'exploiter, en faveur de leur boutique, les mouvements anti-étrangers, pour en faire, le plus injustement du monde, des mouvements antijuifs.'*¹⁶⁹

23) *'Démonstrations « spontanées » contre les Juifs'*¹⁷⁰

24) *'Le crime de Paris n'est qu'une occasion ; il fallait de l'argent au Reich.'*¹⁷¹

25) *'La bestialité antisémitique.'* en *'[l'antisémitisme] fait appel aux sentiments les plus grossiers, aux préjugés raciques les plus vulgaires, aux instincts bestiaux, aux passions les plus primitives.'* en *'Quand on a chassé les juifs, comme ce fut le cas en Allemagne et en Autriche, des universités, des écoles, du barreau, des hôpitaux, des cliniques, et aujourd'hui de la bourse et du commerce, on a fait de la place pour des gens qui, sans cette reprise collective, opérée au détriment des juifs, n'aurait jamais réussi dans la vie.'*¹⁷²

¹⁶⁸ La Libre Belgique, 16 oktober 1938, p. 1.

¹⁶⁹ Le Peuple, 16 oktober 1938, p. 1 en 2.

¹⁷⁰ Le Peuple, 10 november 1938, p. 3.

¹⁷¹ La Libre Belgique, 17 november 1938, p. 3.

¹⁷² Le Peuple, 16 november 1938, p. 3.

- 26) *‘Que des mesures d’exception soient prises dans certains cas contre les Juifs qui auraient pris dans la vie nationale une place trop encombrante au détriment de l’élément indigène, on peut à la rigueur l’admettre sinon l’approuver. Mais jamais cette politique ne peut aller jusqu’à la spoliation pure et simple.’*¹⁷³
- 27) *‘Ici Messieurs, les reproches adressés aux Juifs se peuvent résumer dans le mot de « parasitisme ». Les Juifs, dit-on, sont des parasites, parce qu’ils exercent de préférence des professions que l’on traite volontiers de parasitaires, telle que celles de courtiers, négociants, banquiers, changeurs ; parce que, affirme-t-on, à tort parfois, les Juifs ne sont, d’habitude, que des intermédiaires. Tel est le reproche dans toute sa nudité. En admettant, de ce qui n’est pas exact, comme nous le verrons toute à l’heure, que les Juifs ne soient tous que des intermédiaires, peut-on, vraiment, dire que tous les intermédiaires sont des parasites ?’ en ‘Une remarque essentielle, c’est que si les Juifs, depuis les siècles, semblent exercer, de préférence, la profession d’intermédiaires, ce n’est point par leur libre choix, ce n’est pas par une sorte de vocation innées, due à leur origine sémitique ; c’est que, pendant des générations, on leur a fermé, systématiquement, toute autre profession.’*¹⁷⁴ (ook religieus en biologisch racisme worden ontrafelt)
- 28) *‘Il [katholiek blok] insiste pour que la Belgique, sans cesser d’être une terre d’asile accueillante aux persécutés, ne tolère cependant pas un afflux excessif d’étrangers.’*¹⁷⁵
- 29) *‘Dans notre monde tourmenté, une émotion chasse l’autre. Déjà de nouveaux sujets d’indignation ou d’angoisse accaparant l’opinion.’ en ‘Quant à la multitude des Juifs demeurés en Allemagne s’ils ne sont plus victimes, pour le moment, de pogromes spectaculaires, leur condition n’en est guère meilleure. Les uns souffrent dans les camps. D’autres rôdent dans les bois.’ en ‘Et si l’on n’arrive pas à les réincorporer à la société, c’est la société qui, en fin de compte, voit sa vie même compromise.’*¹⁷⁶
- 30) *‘On peut même s’attendre à ce qu’on aille encore plus loin qu’aux Indes. Certes, il y est permis à un brahmane de faire assommer un paria - car il ne peut pas s’en charger lui-même, pour ne pas se souiller -, mais M. Julius Streicher [Hoofdredacteur Angriff, sic]*

¹⁷³ La Libre Belgique, 21 novembre 1938, p. 1.

¹⁷⁴ Le Soir, 21 novembre 1938, p. 1 en 2.

¹⁷⁵ La Libre Belgique, 28 novembre 1938, p. 1.

¹⁷⁶ Le Soir, 3 décembre 1938, p. 1.

n'a-t-il pas dit que les Juifs ont été traités avec humanité puisque l'Allemagne « ne les a pas massacrés » ? Cependant ce fidèle séide du chancelier doit avoir été satisfait pour le camp de concentration de Buchenwald, puisque là seul, 200 Juifs ont été récemment exécutés sans jugement. Et savons-nous ce que l'avenir nous réserve sous ce rapport ? On peut s'attendre à des pogroms teutons comme il y eut des pogroms russes sous les tzars. Et l'on sait que la lecture des Protocoles de Sion, qui sont un abominable faux attesté par les tribunaux, a été pour beaucoup dans ces crimes collectifs. Déjà les camps de concentration où des milliers de Juifs allemands ont été enfermés ne constituent-ils pas une façon non sanglante de les faire disparaître à force de mauvais traitements ? Le nombre des arrestations pendant les journées tragiques a été évalué à 40.000 ! Et l'Allemagne prétend être un peuple civilisé...'¹⁷⁷

31) *'Est-ce à dire qu'en prévision des solutions espérées, on puisse laisser libre cours à des antipathies raisonnées ou non et fermer son cœur à la pitié? Non, certes ! Les infortunés arrachés à leur foyer, dépouillés de tout, déjà échoués sur notre sol comme des épaves, endurent de cruelles souffrances de tout ordre. C'est un devoir d'humanité de les secourir dans leur détresse, et je ne pense pas que personne puisse moralement se dispenser de leur donner son obole. C'est un devoir de charité que lie les chrétiens non moins que d'autres ; car le divin Maître a ordonné à Ses disciples d'aimer même Ses ennemis et leurs ; l'Eglise universelle implore Dieu pour les Juifs dans ses prières liturgiques, et le Saint-Père vient encore de rappeler que les haines racistes sont diamétralement opposées à la doctrine chrétienne.'* en *'Il n'y a plus en ce moment de travail pour tout le monde. Commerçants et industriels s'inquiètent d'une concurrence désastreuse. Si encore ces immigrants faisaient aux belges une concurrence loyale, ils seraient moins redouté ; mais nombre d'entre eux se soustraient à toutes les lois sociales.'*¹⁷⁸

32) *'En somme le peuple juif que souffre du racisme appliqué par certains peuples est le premier à faire pour son compte personnel.'* en *'Le Juif reste Juif'* en *'Jouant des influences politiques de toute nature, ils trouvent mille moyens de passer entre les mailles du filet tendu par la sureté.'*¹⁷⁹

¹⁷⁷ Le Soir, 13 december 1938, p. 1.

¹⁷⁸ Le Soir, 20 december 1938, p. 1.

¹⁷⁹ La Libre Belgique, 14 december 1938, p. 1.

33) *'Le problème est ainsi exactement posé. L'antisémitisme et la xénophobie sont souvent qu'une réaction du peuple souffrant d'une "indigestion" d'éléments inassimilables.'* en *'Le meilleur moyen pour les Juifs installés chez nous de ne pas connaître les violences de l'antisémitisme est de veiller eux-mêmes à ce que leur nombre en Belgique n'augmente pas exagérément.'* en *'Ils ont créé, en quelques années, une situation de fait tellement menaçante, qu'elle a érigé le problème des étrangers en une question vitale pour l'état.'*¹⁸⁰

34) *'Ces mesures, que ne sont dictées par aucun sentiment xénophobe, permettraient cependant une protection plus efficace de la santé spirituelle, morale et physique de notre pays et mettraient les étrangers dignes de vivre chez nous, à l'abri d'un mouvement désordonné de persécution qu'une réaction trop violente pourrait amener.'* en *'N'était-ce pas, par exemple, à M. Camille Huysmans, dont les interventions en faveur des Juifs sont notoirement connus ? C'est un fait avéré que, quand un étranger et principalement un Juif est menacé pour un motif quelconque de mesures administratives, il se réfugie à Anvers.'* en *'M. de Brouckère estimait en effet que les réfugiés étrangers admis sur notre sol devaient pouvoir concurrencer librement les Belges.'*¹⁸¹

35)

Figuur 2: La Libre Belgique, 19 december 1938.

¹⁸⁰ La Libre Belgique, 15 december 1938, p. 2.

¹⁸¹ La Libre Belgique, 17 december 1938, p. 1 en 2.

36) *‘D’aucuns s’imaginent qu’à raison de sa situation géographique de carrefour des grands courants nationaux, la Belgique doit être surpeuplée d’étrangers.’ en ‘Or, les statistiques officielles n’accusent qu’un pourcentage de 41 pour mille d’étrangers séjournant en Belgique. Quand on songe qu’il eut à certains moments cinq cent milles Belges établis en France, c’est-à-dire le seizième de notre population, la proportion n’est vraiment pas exagérée. En tenant compte de l’énorme appel à la main-d’œuvre étrangère dans le bassin minier de la Campine d’une part, et l’afflux de familles néerlandaise aisées pratiquement cette importation visible que n’est pas à dédaigner, les conséquences de l’immigration sont encore minimisées.’ en ‘Ces chiffres jettent une lumière édifiante sur le problème des étrangers en Belgique. Ils démontrent aussi qu’une agitation antisémite chez nous serait plus imbécile encore que barbare.’¹⁸²*

37) *‘C’est une question de dosage. Il faut éviter l’indigestion. Compte non tenu de la population étrangère flottante et que s’est infiltrée à la suite des persécutions que l’on sait, Bruxelles, ville de 190.000 habitants inscrit sur ses registres actuellement plus de 20.000 étrangers.’ en ‘Nos commerçants et nos artisans, si tolérants d’ordinaire, commencent à murmurer et à élever la voix. Les étrangers, se livrant au commerce, introduisent des mœurs que n’ont pas cours chez nous et ne permettent aucune concurrence loyale. Comme ils travaillent entre eux, ils échappent aux charges de toutes nos lois sociales. Dans certains quartiers, sur lesquels ils ont jeté leur dévolu, le commerce local est durement éprouvé.’ en ‘Il s’indique que des mesures d’épuration et d’égalisation soient prises, afin d’éviter à notre pays les odieux mouvements raciques qui déshonorent l’humanité.’¹⁸³*

38)

**Figuur 3: La Libre Belgique,
16 januari 1939.**

¹⁸² Le Peuple, 17 december 1938, p. 1.

¹⁸³ La Libre Belgique, 10 januari 1939, p. 1.

- 39) *‘On se rappelle que, dans la manifestation socialiste organisée à Bruxelles à l’occasion du 1er mai dernier, figurait un groupe d’Israélites précédé d’un calicot aux inscriptions hébraïque.’* en *‘Sans doute les Juifs Belges ont le droit de manifester comme les autres citoyens, mais la presse socialiste n’a pas nié qu’il y avait là-dedans beaucoup d’Israélites étrangers chassés d’Allemagne ou d’ailleurs et qui profitaient de la circonstance pour manifester contre les pays totalitaire. Or, cela est inadmissible.’*¹⁸⁴
- 40) *‘La xénophobie est un “luxe” que la France ne peut pas se permettre.’* en *‘Parler, dans ces conditions, d’«invasion», d’« indésirables », proposer des mesures d’exception, élever des barrières, fermer les frontières de France à l’émigration étrangère serait proprement de la folie...’*¹⁸⁵
- 41) *‘Le nombre des Juifs internés à Dachau à la suite de la nuit de pogromes du 10 novembre est d’environ 12.000. il est facile de faire le calcul, car il y a 14 baraques, dénommées blocs, dont chacune est aménagée pour abriter 800 hommes.’* en *‘Le programme quotidien commençait à 5 heures du matin en semaine, à 6 heures le dimanche. La toilette se fait sous le contrôle du plus ancien de la chambrée, qui a 200 hommes sous ses ordres. Des cuvettes d’eau sont disposées au milieu de la salle. Ceux qui en ont les moyens peuvent s’acheter à la cantine une brosse à dents, du savon et un rasoir mécanique. On a le droit de se faire envoyer du dehors jusqu’à 15 marks par semaine, mais cet argent disparaît en moins de rien, car les prix de la nourriture et des vêtements sont exorbitants.’* en *‘Il y a de punitions individuelles ou collectives. Ces dernières sont généralement une prolongation de ces pénibles exercices physiques. La moins sévère des punitions individuelles est de se trouver privé de souper. ... Il y a des punitions plus sévères que je ne connais que par ouï-dire : ainsi on vous lie à tronc d’arbre la tête pendante, ou on vous jette dans un cachot noir.’* en *‘ On meurt beaucoup à Dachau. J’ai connu des cas où en 20 jours il y avait de 5 à 7 morts dans un bloc de 800 hommes ; cela n’est après tout qu’à peine 1 pour cent par 20 jours ! Les cas de pneumonie sont fréquents. Un homme fut fusillé par un patrouille pour avoir, probablement par mégarde, ouvert la nuit la porte de la chambrée.’* En *‘N’oublions pas qu’il s’agit pas seulement de Dachau. A part les 12.000*

¹⁸⁴ La Libre Belgique, 23 januari 1939, p. 1.

¹⁸⁵ La Libre Belgique, 24 february 1939, p. 1.

*Juifs qui y sont internés, il y en a encore bien plus dans d'autres camps de concentration tels que Buchenwald, Oranienbourg et Chemnitz.*¹⁸⁶

42) *'M. Kubowitzki a ajouté qu'à la faveur de l'émigration juive allemande de nouvelles industries pourraient s'établir en Belgique, industries dont l'activité enrichiraient l'ensemble de l'économie nationale.'*¹⁸⁷

43) *'Un des crimes les plus abominables, les plus honteux de notre époque est le martyre que les Etats totalitaires infligent aux israélites.'* en *'En effet, certains y profitent de la liberté de pensée dont ils jouissent pour tâcher de soulever aussi l'opinion publique contre cette malheureuse race sur laquelle on s'acharne depuis tant de siècles et cela, dans le fond, pur un motif d'ordre essentiellement religieux.'* en *'L'antisémitisme est une des nombreuses formes de propagande dictatoriale. Il fait appel aux instincts les plus cruels de l'âme humaine et à des appétits inavouables.'* en *'Pour économiser l'encre d'éventuels correspondants, je tiens à certifier que je me considère de sang aryen, - bien qu'à un point de vue scientifiquement anthropologique, la preuve de l'existence d'un « groupe aryen pur » soit tout à fait impossible.'*¹⁸⁸

44) *'Ainsi, de tous les peuples de l'Europe, les Germains sont-ils les moins aryens.'*¹⁸⁹

45) *'Il lui faut des étrangers, pour cultiver ses champs, extraire le charbon de ses mines. Le départ des quatre millions d'étrangers qui se trouvent sur son sol serait pour elle une véritable catastrophe. Par ailleurs, laisser les étrangers venir comme ils veulent, en France, pour y faire ce qu'ils veulent, c'est un autre péril, et non moins grave.'* (Duaal standpunt dus) *'Le réfugié vient dans un pays parce qu'il a besoin d'y venir. L'immigré y vient, parce que le pays a besoin qu'il vienne.'*¹⁹⁰

46) *'M. Stuckens, dans ses développements, a surtout appuyé sur le grave danger que fait courir au commerce de nos nationaux l'ouverture de magasins tenus par des étrangers qui, se souciant médiocrement de nos lois sociales, souvent même de nos lois fiscales,*

¹⁸⁶ Le Peuple, 11 januari 1939, p. 1.

¹⁸⁷ Le Peuple, 18 februari 1939, p. 4.

¹⁸⁸ Le Soir, 24 januari 1939, p. 1.

¹⁸⁹ Le Soir, 11 februari 1939.

¹⁹⁰ Le Soir, 24 februari 1939, p. 1.

s'arrangent pour écoudéfiant toute concurrence loyale.' En *'La presque totalité des nouveaux venus, s'en vont cacher leur existence précaire et tourmentée dans les grandes villes où ils trouvent plus facilement le gîte, l'aide et la protection dont ils ont besoin.'* En *'A ne prendre que Bruxelles-Ville - à l'exclusion de son second district - et qui ne contient que 120.000 habitants, on s'aperçoit que le nombre des immigrés se monte à 20.000 environ, ce que fait un étranger pour cinq Belges. C'est beaucoup. C'est trop.'* En *'Certains prêchent la tolérance sans limites, mais, comme par hasard, ce sont précisément les concitoyens non affectés dans leurs moyens par le développement de l'immigration. Leur générosité d'âme ne nécessite aucun renoncement, mais qu'en est-el des autres ?'* en *'Peuple étrange et unique, depuis vingt siècles bafoué, banni, refoulé, persécuté, s'infiltrant partout où il décèle des chances de repos, mais refusant farouchement de s'adapter au milieu qui l'accueille et gardant sans souillure le privilège de la race, qui ainsi se perpétue sans mélange avec ses tares, ses vertus originelles et l'enseigne immuable et vivante de son visage qui, selon les circonstance, est une référence ou un aveu. Cette fidélité à la race commune est un phénomène propre à la seule race juive.'* En *'Le Juif, lui reste pur de tout mélange. La loi ancestrale prohibe les mariages mixtes et il s'y conforme avec scrupule.'* En *'Les Juifs se tiennent et se soutiennent mutuellement. C'est une force, mais qui, prenant de trop grandes proportions, peut devenir un danger.'*¹⁹¹

47) *'Là-bas, de l'autre côté du Rhin, montaient les bruits sauvages des pogroms. A la suite d'on ne sait quelle haine féroce, des villes entières étaient secouées de nouveaux accès de fièvre. Devant leurs boutiques incendiées, des commerçants se suicidaient. ... La Belgique, terre de liberté et de tolérance, apparaissait à travers ses poteaux-frontières comme une autre terre promise. Ce fut l'exode.'* en *'Et, au hasard, nous croisons des groupes d'hommes alertes, actifs. Leurs yeux ne s'emplissent plus de désespoir, ni de crainte. Ils semblent même vouloir oublier leur passé car ils n'en parlent jamais, ne veulent pas en parler. C'est pour eux actuellement, une période de transition. Demain est rempli de promesses.'*¹⁹²

48) *'Une grande odyssée du XXe siècle s'achève : le bateau « Saint-Louis » chargé de neuf cents Juifs fuyant le régime Hitlérien, parti de Hambourg le 16 mai dernier, à destination*

¹⁹¹ La Libre Belgique, 1 mei 1939, p. 1.

¹⁹² Le Peuple, 13 mei 1939, p. 1 en 2.

*de l'Amérique du Sud, vient d'accoster à Anvers, après avoir vainement tenté de décharger dans les ports sud-américains sa cargaison humaine.' en 'Le « Saint-Louis » n'a rien, qu'on veuille nous croire, du bateau d'émigrants tel qu'on le représente, avec des ponts sales et des ménages vautrés dans les coursives. C'est un bateau superbe, fraîchement repeint, dont on aperçoit, à travers les hublots, les salons dorés et les cabines confortables. Il y a des géraniums dans l'entrepôt et la vie, somme toute, devait être belle sous les tentes grises de la plage arrière.'*¹⁹³

49) *'Plusieurs centaines d'entre eux auraient décidé de se suicider plutôt que de se laisser débarquer en Allemagne où ils semblent [eigen onderlijning] menacés d'être internés dans un camp de concentration à leur arrivée.'*¹⁹⁴

50) *'"Saint-Louis" errant sur les mers deviendra le symbole de la sauvagerie moderne. Ordre est donné au navire de mettre le cap sur Hambourg. Mais, plutôt que de retrouver les camps de concentration et l'atmosphère infernale du Troisième Reich, des centaines d'hommes décident de mettre fin à leurs jours dès que les côtes allemandes seront en vue...' en '907 vies sont sauvées. 907 vies et l'honneur de l'humanité. Le ciel gris s'est éclairci.'*¹⁹⁵

51) *'On se souvient encore de l'attitude ignoble de la cléricale « Libre Belgique », lors du débarquement, à Anvers, des malheureux israélites du « Saint-Louis ».'*¹⁹⁶

52) *'Ayant constaté l'énorme courant d'émigration né des récents événements internationaux, il marque que depuis 1938, la Belgique a vu affluer chez elle quelque 20.000 étrangers, dont un grand nombre de race juive.' en 'Réserve faite sur certaines appréciations de M. de Laveleye, il est, en effet, urgent de prendre des mesures énergiques contre cet afflux d'Hébreux. Nos finances sont trop mal en point pour que le contribuable belge soit invité à entretenir des sujets allemands.'*¹⁹⁷

¹⁹³ La Libre Belgique, 18 juni 1939, p. 3.

¹⁹⁴ Le Soir, 15 juni 1939, p. 3.

¹⁹⁵ Le Peuple, 18 juni 1939.

¹⁹⁶ Le Peuple, 26 juli 1939, p. 1.

¹⁹⁷ La Libre Belgique, 20 juni 1939.

- 53) *‘Pour 201 commerçants établis [in Eisdén] il y a 72 étrangers et 129 Belges, donc la proportion inverse.’*¹⁹⁸
- 54) *‘S’il s’agit de mettre au pas des individus travaillant chez nous pour des gouvernements étrangers, d’accord. Mais que cette circulaire ne soit pas le début d’inutiles vexations à l’égard de malheureux émigrés.’*¹⁹⁹ (noot van de redactie onder brief Devèze aan Gouverneur van Limburg)
- 55) *‘En Belgique, ce problème risque de prendre une acuité spéciale en raison de la crise économique et de notre densité si élevée. Comme les étrangers qui nous arrivent régulièrement ou clandestinement sont, pour la plupart, fort démunis, il leur fait pratiquement mille petits métiers pour vivre misérablement.’* en *‘On prétend que des étrangers venus ici sous le couvert d’un contrat d’emploi s’établissent comme commerçants lorsqu’ils ont gagné un peu d’argent.’* en *‘... ou interdiction pour les nationaux de traiter directement avec dits étrangers.’*²⁰⁰
- 56) *‘Car à Anvers aussi, de manifestations antijuives se sont déroulées lundi soir. Une bande de 300 nationalistes flamands nazis a houspillé des juifs paisibles. Il faut que cela cesse.’*²⁰¹
- 57) *‘Il ne faut pas oublier non plus que ces gouvernants appartiennent à un peuple qui unit à un art incroyable du mensonge et qui, maintenant plus que jamais, se croit prédestiné pour imposer son oppression sanglante au monde entier. Il ne faut pas oublier que le Juif international, qui exerce actuellement une domination absolue sur la Russie, voit dans l’Allemagne non pas un allié, mais un Etat voué au même sort.’*²⁰²
- 58) *‘... pour confondre les étrangers honnêtes avec la tourbe de parasites et de suspect que les convulsions de l’Europe ont poussée sur notre sol. Il va de soi que les étrangers comme celui qui nous écrit méritent que nous les traitions comme d’authentique citoyens*

¹⁹⁸ Le Peuple, 9 juli 1939, p. 1 en 3.

¹⁹⁹ Le Peuple, 11 juli 1939, p. 3.

²⁰⁰ Le Soir, 9 augustus 1939, p. 1.

²⁰¹ Le Peuple, 30 augustus 1939.

²⁰² Le Soir, 28 augustus 1939, p. 1.

belges.’ En ‘*Mais on laisse traîner sur les boulevards de Bruxelles de sinistres individus, insolents, et indéfinissables dont le pavé serait utilement débarrassé...*’²⁰³

59) ‘*Suivant les rapports que parvinrent aux milieux officiels, Hitler, avait lui-même donné des ordres pour que les Juifs, dans les camps de concentration, reçoivent jusqu’à soixante coups de fouet. Il est également déclaré qu’on fouettait fréquemment et pour des petits délits, tels que boire de l’eau pendant les heures de travail. On verra, dit le « livre blanc » que, sous le régime actuel, l’état des choses en Allemagne et le traitement infligé à des Allemands rappellent les âges les plus sombres de l’histoire humaine.*’ en ‘*Décrivant le rassemblement des malades, le prisonnier dit : « Les Juifs ne purent plus se faire reconnaître malades et ne pouvaient être en bonne santé ou morts. ... Beaucoup mirent fin à leurs souffrances en feignant de se vouloir s’évader et en se faisant ainsi abattre à coups de fusil.*’²⁰⁴

60) ‘*Quelques-uns des libérés des camps ont dit que leur traitement n’avait pas été trop mauvais et que le camp était efficacement organisé. Il est probable que le traitement des prisonniers variait considérablement selon les gardes.*’²⁰⁵

61) ‘*C’est ainsi que c’est chez elles que j’ai souvent rencontré les préventions les plus tenaces contre cette malheureuse race juive, dont j’ai déjà plus d’une fois pris la défense*’ en ‘*On a cru, au delà des frontières allemandes, que se montrer impitoyable pour les Juifs était chose salutaire, malgré les indicibles souffrances que les dirigeants nazis leur ont fait subir en confisquant leurs biens, en les empêchant d’exercer un commerce et de remplir des fonctions publiques, en les enfermant dans des camps de concentration, en les forçant à fuir leur pays, qu’ils avaient cependant servi avec patriotisme. Cette campagne de persécution est une des hontes de l’humanité, tout comme le fut, pour la France, la révocation de l’édit de Nantes.*’ en ‘*Mais voilà que la diplomatie nazie a conclu une alliance « amicale » avec un régime contre lequel elle portait précisément l’accusation d’avoir été l’œuvre exclusive des Juifs, ce dont l’erreur a du reste été démontrée !*’²⁰⁶

²⁰³ La Libre Belgique, 21 oktober 1939, p. 1.

²⁰⁴ Le Soir, 1 november 1939, p. 3.

²⁰⁵ La Libre Belgique, 1 november 1939, p. 1 en 3.

²⁰⁶ Le Soir, 14 november 1939, p. 1.

- 62) *'Nous croyons devoir souligner l'exactitude d'un fait invoqué ci-dessus, à savoir que si les réfugiés juifs ont reçu du gouvernement belge un subside de six millions de francs, les réfugiés catholiques n'ont pas reçu un centime! Le gouvernement belge ne se déshonorait pas en aidant les réfugiés catholiques à partir. Car que demandent-ils ? Ils demandent à pouvoir se payer le voyage d'Anvers au Chili, où du travail leur est assuré, où le séjour leur est garanti. Qu'on les aide donc à retrouver une existence stable et que les catholiques belges fassent leur devoir.'*²⁰⁷ [niet-cursief ook in originele tekst]
- 63) *'Tous ceux qui s'occupent d'œuvres de secours aux malheureux m'ont fait la même remarque : leur budget n'y suffit plus. Pourtant, il ne faut pas croire qu'il y ait beaucoup de miséreux de nationalité étrangère à charge de ces œuvres. La Belgique a été accueillante aux réfugiés qui ont afflué de toutes parts. Mais les Juifs, par exemple, sont aidés par un œuvre spéciale de secours aux réfugiés juifs. Et cette œuvre, naturellement, est juive.'*²⁰⁸
- 64) *'A quel point elle nous émeut lorsqu'elle exprime tout l'effroi, la terreur, la douleur et aussi la révolte du peuple Juif éternellement opprimé et persécuté.'*²⁰⁹
- 65) *'Peut-on mettre à charge des Juifs tout ce qui arrive maintenant ? Ont-ils tant de torts pour qu'on les pourchasse comme on le fait ?' en 'Depuis, en effet, que l'empereur romain Adrien, pour punir les Juifs de s'être révoltés, dispersa dans tout l'empire ceux qui n'avaient pas été massacrés, ils ont été mis au ban de toutes les sociétés organisées. On pourrait leur reprocher aujourd'hui de ne s'être pas laissé assimiler. Ce serait oublier la fureur des passions religieuses.'* en *'On les a parqués dans des ghettos. On leur a interdit d'exercer tous les métiers qui conféraient quelque dignité. On affirme aujourd'hui que les Juifs répugner au travail régulier et ont un penchant pour la rapine. Rien n'est plus faux. Dans les régions où on leur a laissé la faculté de cultiver la terre, ils sont devenus des agriculteurs laborieux tout en restant misérables.'* en *'En cherchant bien on pourrait trouver des Juifs à l'origine de tous nos malheurs passés et actuels. Mais on trouverait une bien plus grande proportion d'Allemands, d'Anglais, de Français pour ne pas parler des Belges, que nous ne citons pas par simple scrupule de modestie.'* en

²⁰⁷ La Libre Belgique, 20 december 1939.

²⁰⁸ Le Peuple, 30 januari 1940.

²⁰⁹ Le Soir, 16 maart 1940.

‘Personne ne prétend que les Juifs soient des saints. Ils sont exposés aux faiblesses qui atteignent tous les hommes. Mais au moment où ils sont les victimes les plus pathétiques des forces brutales en action, tout socialiste qui reste en accord avec sa doctrine leur doit un tribut de solidarité.’²¹⁰

66) *‘Pas de cheval de Troie. La surveillance des réfugiés et touristes étrangers.’* en *‘Le grand problème consiste à concilier nos principes d’hospitalité avec les mesures indispensables de prudence. Nous manœuvrons à peu près comme la Hollande et la Suisse, qui, avec nous, ont été le plus les terres de refuge de milliers de malheureux.’* en *‘En conclusion, il semble qu’on puisse être rassuré quant à la présence d’étrangers dans notre pays, leur nombre ne pouvant plus guère augmenter, et leur qualité étant soumise à un contrôle fort strict.’²¹¹*

²¹⁰ Le Peuple, 16 maart 1940, p. 1.

²¹¹ Le Soir, 13 april 1940, p. 1.

6. Bibliografie

Kranten

- Le Soir, 1938-1940, Archief van de stad Brussel, digitaal.
- La Libre Belgique, 1938-1939, Archief van de stad Brussel, papier.
- La Libre Belgique, 1940, Koninklijke Bibliotheek Albert I, microfilm.
- Le Peuple, 1938-1940, Archief van de stad Brussel, papier.

Werken

- Abicht, Ludo, *De Joden van België*, Antwerpen, Atlas, 1994.
- Anciaux, Chantal, 'La perception de l'arrestation de Dreyfuss dans la presse Bruxelloise de l'époque', *Bulletin trimestriel de la Fondation Auschwitz*, n. 16, 1987, p 47- 54.
- Almog, Shmuel (red.), *Antisemitism through the ages*, Oxford, Pergamon Press, 1988.
- Caestecker, Frank, *Ongewenste Gasten. Joodse Vluchtelingen En Migranten in De Dertiger Jaren in België*, Brussel, VUBPress, 1993.
- Caron, V., 'The Antisemitic Revival in France in the 1930s: The Socioeconomic Dimension Reconsidered', *The Journal of Modern History*, Vol. 70, 1998, p 24-73.
- De Bens, Els, *De Pers in België. Het verhaal van de Belgische dagbladpers. Gisteren, Vandaag en Morgen*, Tielt, Lannoo, 2001.
- Dewever, Pieter, *De Joden in België*, Tienen, Aqua Fortis, 2004.
- Lindemann, Albert, *Anti-Semitism before the Holocaust*, Harlow, Pearson, 2000.
- Maresceau, Veerle, "De Voorstelling Van De Jood: Een Historische Benadering Met Bijzondere Nadruk Op De Karikatuur Van De Jood in De Uitgesproken Antisemitische Vlaamse Pers 1933-1940", Onuitgegeven Licentiaatverhandeling, Universiteit Gent, 1999.
- Meir, Ephraïm, 'The role of antisemitism in the pre-war rexisit movement', *Bulletin trimestriel de la Fondation Auschwitz*, n. 16, 1987, p 16- 32.
- Oukhow, Michel, 'Pers en Propaganda 1914-1946', in: *Geschiedenis van de Socialistische Arbeidersbeweging*, Antwerpen, Ontwikkeling, 1960.

- Patai, Raphael en Patai, Jennifer, *The myth of the Jewish race*, Detroit, Wayne State University Press, 1989.
- Perry, Marvin en Schweitzer, Frederick, *Antisemitism. Myth and Hate from Antiquity to the Present*, New York, Palgrave Macmillan, 2002.
- Perry, Marvin en Schweitzer, Frederick (red.), *Jewish-Christian encounters over the centuries. Symbiosis, Prejudice, Holocaust, Dialogue*, New York, Peter Lang, 1994.
- Poliakov, Léon, *The history of Anti-Semitism, Volume III: From Voltaire to Wagner*, London, Routledge, 1975.
- Prazan, Michaël, *L'écriture génocidaire, l'antisemitisme en style et en discours*, Paris, Calmann-Lévy, 2005.
- Saerens, Lieven, "De Houding Van De Belgische Katholieken Tegenover De Joden", *Trajecta* 15, no. 1-2, 2006, p. 76-92.
- Saerens, Lieven, "De Jodenvervolging in België in Cijfers", *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 17, 2006, p. 199-236.
- Saerens, Lieven, "Dossier Brussel En De Joodse Kwestie. Inleiding", *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 12, 2003, p. 125-138.
- Saerens, Lieven, *Vreemdelingen in Een Wereldstad. Een Geschiedenis Van Antwerpen En Zijn Joodse Bevolking (1880-1944)*, Tielt, Lannoo, 2000.
- Saerens, Lieven, 'Antisemitisme', in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, CD-Rom.
- Saerens, Lieven, "De Belgische publieke opinie tegenover de Joden (1933-1940)", *Spiegel Historiae*, 5, 1986, p. 245-251.
- Sand, Shlomo, *Comment le peuple Juif fut inventé*, Paris, Fayard, 2008.
- Schreiber, Jean-Phillipe, "L'accueil De Réfugiés Juifs Du Reich En Belgique. Mars 1933- Septembre 1939: Le Comité D'aide Et D'assistance Aux Victimes De L'antisemitisme En Allemagne", *Bijdragen tot de Eigentijdse herinnering*, 3, 2001, p. 23-71.
- Taschereau, Sylvie, 'L'immigration à Bruxelles dans les années trente. Le cas particulier des commerçants étrangers', *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 9, 2001, p. 7-62.
- Van Andel, C., *Jodenhaat en Jodenangst, over meer dan twintig eeuwen antisemitisme*, Amersfoort, De Horstink, 1983.
- Van Arkel, Dirk, "Antisemitism in Austria", onuitgegeven doctoraatverhandeling, Universiteit Leiden, 1966.

- Van de Kauter, Gerd, "*Bijdrage tot de studie van de Belgische publieke opinie tegenover de Duitse dreiging in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog. Een status quaestionis van het onderzoek naar berichtgeving in de Nederlandstalige dagbladers in België ten opzichte van de evolutie van de Duitse dreiging tijdens de jaren 1933-1939 aangevuld met nieuw onderzoek naar 'De Courant'*", Onuitgegeven Masterscriptie, Universiteit Gent, 2008.
- Van Doorslaer, Rudi (ed.), *Les Juifs De Belgique. De L'immigration Au Génocide (1925-1945)*, Bruxelles, 1994.
- Van Dijk, Teun, *Minderheden in de media, een analyse van de berichtgeving over etnische minderheden in de dagbladers*, Amsterdam, SUA, 1983.
- van der Heide, A., *Jodendom*, Kampen, Kok, 2008.
- van der Horst, Pieter, *De mythe van het joodse kannibalisme*, Den Haag, CIDI, 2006.
- Van Gothem, Herman, "De Historicus Tussen Hamer En Aambeeld. Het Collectieve Geheugen in België Anno 2001, t.a.v. Collaboratie, Nieuwe Orde En Jodenvervolging in 1940-1944.", *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 9, 2001, p. 237-253.
- Wouters, Lieve, "Een Antwerpse krant in de jaren dertig, de Dag naast de Gazet van Antwerpen", *Streven*, 67, 1997, p. 984-993.
- Wouters, Lieve, "Nieuws over het Antwerpen van de jaren '30: Het dagblad *De Dag* (1934-1944) op Duitsgezindheid en antisemitisme getest.", *Driemaandelijks Tijdschrift van de Stichting Auschwitz*, nr. 60, 1998, p. 37-45.